

AZ 1578-AS ÉV BALASSI BÁLINT ÉLETÉBEN

Kőszeghy Péter

Az 1578-as év legfontosabb eseménye Balassi számára, legalábbis szokásos életrajza szerint, Losonczy Annával folytatott viszonya. A hölgy pár évvel volt idősebb nála (1548–1550 tájt születhetett), s 1567 áprilisa óta volt Ungnad Kristóf felesége.¹ Leendő férje 1563-ban már bizonyosan eljegyezte Annát, mert egy december 20-án Szentgyörgyvárott (=Gyurgyevác) kelt, Ungnad Ádámné Thurzó Erzsébethez írt levelében mint mátkáját említi.²

A Losonczy és a Balassa család jól ismerte egymást, távoli rokonság kötötte össze a két famíliát, még – jó magyar szokás szerint – pereskedtek is egymással.

Ismerjük meg e szerelmi háromszög főszereplőit.

A felszarvazott(?) férj, Ungnad Kristóf (1520. k.–1587), annak a karintiai Hans Ungnad von Sonnecknek (1493–1564) a fia, aki sokat tett a horvátországi reformációért.³ Ez a Hans Ungnad – ahogy a magyarok hívták, Ungnad János – I. Miksa udvarában nevelkedett, a Mohács előtti években II. Lajos magyar királyt szolgálta, később pedig Ferdinándot. Személyesen is találkozott Lutherrel, részt vett 1530-ban az augsburgi birodalmi gyűlésen. Waldenstein, Sonnegg, Friedrichstein (Kocevje) és más kastélyok uraként 1522-ben V. Károlytól a Sonnegg bárója címet kapta, „von Weissenwolfi” titulussal, utalva az ősi címerben lévő fehér farkasra. A török ellen többször vezetett sikeres hadjáratot, Jurisics Miklós után ő lett az ausztriai, vend és horvát tartományok főkapitánya, Varasd várkapitánya és Varasd vármegye főispánja. Az 1543-as török ostrom idején a pápai vár (gyáván megfutó) parancsnoka volt. Megalapította az evangélikusok nürnbergi és tübingeni nyomdáját, kiadói tevékenysége nagy hatással volt a szlovén és a horvát nyelv fejlődésére. Támogatásával latin, glagolita és cirill betűkkel 15 illír és 3 krajnai szlovén könyv jelent meg. Szláv könyveit mint eretnek műveket máglyán elégették. Miután Württembergbe vonult vissza, Urachban a horvátok számára részleges bibliafordítást nyomtattatott. Sógora volt Erdődy Péter horvát bánnak.

Fiai, Kristóf és Lajos többek közt Wittenbergben tanultak,⁴ együtt Dávid nevű unokatestvérével; Melanchthon és Paul Eber (a neves himnusköltő) voltak tanáraik. Kristóf fiatalságát Varasdon töltötte. Mint az elmondottak bizonyítják, előkelő, igen művelt, meggyőződéses protestáns családból származott. Ő volt az, aki szorgalmasan figyelte Balassa János (Balassi Bálint apja) minden lépését, s jelentgetett róla az udvarnak. Feleségével, Losonczy Annával együtt hűsége és megbízhatósága jutalmául kapta például 1569 augusztusában Miksától Szomolány várát és uradalmát zálogba. Ez ellen tiltakozik ugyan Bánffy Miklós, de sikertelenül.⁵

Első ízben 1569 októberétől 1576-ig volt Eger várának kapitánya. Ebbéli funkciójában nem örvendett különösebb népszerűségnek, a magyarok „németnek” tartották. Kinevezésével a vár túlnyomólag német katonasággal rakatott meg, akik külön német prédikátort is tartottak a várban, Magdeburgi Joachimot.⁶ 1576. március 27-én Miksa horvát bánná nevezte ki. Ungnad azonban új állását csak mintegy két év múlva foglalta el, 1578 őszén

¹ 1567. április, Tapolcsány (Nyitra vm.): Losonczy Anna esküvője Ungnad Kristóffal. Vö. Eckhardt, 1943, 166. (Illéssy, 1898, 26.)

² Eckhardt, 1943, 166, 282–283. – Thurzó Erzsébet 1568-ban már Julius Salm felesége volt.

³ Vö. Zimmermann, 1937, 36–58; Elze, [1895–]1971, 308–310; Dresser, 1602, 121; Sakrausky, 1989 (német előszó), 15.

⁴ Szilády, 1882, 847.

⁵ Jedlicska, 1879, 266–267.

⁶ Szederkényi, 1897, 32. fejezet.

távozott Egerből.⁷ Miután a báni hivatalt vejének, Erdődy Tamásnak játszotta át, a horvát országyűlés karjai és rendjei 1584-ben szép szavakkal köszöntek el Ungnadtól, „ki nagy gonddal és szorgalommal, költséget, munkát és fáradságot nem kímélve” viselte volt a báni tisztelet.⁸ Magyar körökben való megítélését jól tükrözi, hogy a magyar rendek tiltakoztak bánasága ellen.⁹ Halála után derült ki, hogy híveinek birtokrészeket osztogatott, elszámolásai sem voltak teljesen rendben, keze saját zsebe felé húzott; a végvárak megvizsgálásával megbízott Révay Ferenc szerint a megengedettnél jobban terhelte a jobbágyokat és eltúrte, hogy katonái kegyetlenkedjenek a szegénynéppel.¹⁰

Noha nem része a szerelmi háromszögnek, ejtsünk itt szót Kristóf unokatestvéréről, Dávidról (+1600) is, aki Balassi Bálint életének ugyancsak fontos szereplője volt. A wittenbergi egyetem egykori rektora (1557) mind az európai kultúrtörténetnek, mind a magyar történelemnek jelentős alakja. A Habsburgok portai követeként ő ismertette meg Európát több növényfajjal, követjelentései (így a Balassákról, többek közt a Balassa Jánosról és török kapcsolatairól írottak is) elsősorú történelmi és művelődéstörténeti források. Balassi Bálinthoz, már a Haditanács elnökeként, kifejezett jóindulattal viszonyult. Egyébként verseket (zsoltárparafrazisokat) is írt, s legendásan részeges volt. Állítólag kilenc nyelven (latin, német, magyar, francia, olasz, horvát, dán, török, szlovák/lengyel) beszélt.¹¹ 1593-ban honfűsítőtákká.¹² Ez a német származású nemzetközi diplomata határozott hungarus tudattal rendelkezett, s fölöttébb becsülte a magyarokat. Fia, Ungnád András, strassburgi tanulmányai során szép hungarus-öntudatú beszédeket tartott.¹³ Magyar István neki ajánlotta a *Kézbéli könyvecske az jól és boldogul való meghalásnak mesterségéről*¹⁴ c. könyvét.

Losonczy Anna kemény jellem lehetett, akárcsak apja, Losonczy István, e fölöttébb szigorú férfiú, aki 1549. szeptember 29-én Mándok község földesuraként az alábbi törvényt hozta: „Mi Losonczy István, Neograd vármegyének ispánja, ilyen szertartást hagyunk az mándokiaknak és minémű törvényben éljenek [...] Az mely házasember mással latorkodik, az pelengérben szegezzék az szerszámát, és egy sarlót adjanak kezében, hadd metsze el ő maga. Annak felette tíz jámbor polgárokkal és tíz jámbor asszonyállatokkal, térden állva, ő maga kövesse meg feleségét. Ha pedig asszonyállat vétkezik, azonképpen kiverjék az faluból. Valamely ember ifjak, nőtelenek az falura gonosz asszonyállatot hoz, kilenc marok vesszővel igen verjék [...]”¹⁵ Zordon egyéniség volt Balassa János is, de az effajta férfiszerszám-levágásos erkölcsi szigor igen távol állhatott tőle.

Sigmund Herberstein (1486–1566) emlékiratában az 1551. év májusában történtek kapcsán leírja, hogy Magyarországon utaztában Bécs felé menet eljutott Divénybe, ahol

⁷ Illéssy, 1898, 29.

⁸ Illéssy, 1898, 32.

⁹ Szederkényi, 1897, 254.

¹⁰ Illéssy, 1898, 37.

¹¹ Kovács József László, 1986, 14–15.

¹² 1593. évi XXXIII. törvénycikk: Ungnád Dávid úrnak magyarrá fogadása

(<http://www.1000ev.hu/index.php?i=3¶m=2703>): „Nagyságos Sonneki Ungnád Dávid szabad báró urat, a haditanács prefectusát, a ki Konstantinápolyban számos éven át ő császári felségének dicséretreméltó követe volt és ott igyekezetével és közremunkálkodásával nemcsak ő felségének, hanem Magyarországnak, sőt az egész kereszténységnek nem csekély hasznára vált; azután pedig tiszténél fogva a haditanácsban is, a melynek élén áll, az országalakóknak úgy nyilvánosan, mint magánaton hasznára volt és maga felől naponta ilyen reménységet nyújtva, a magyar hazának hűséges, hasznos és jó polgárul ajánlkozik:

1. § Az ország karai és rendei ő császári felségének a jóakaratu megkeresésére, a melyhez e tárgyban az ő saját sürgető kérése is hozzájárult, őt és örökseit maguk közé fogadják és ezíránt tőle az esküt a szokott módon bevették.

2. § Abban a biztos reményben élven, hogy ígéretéhez képest a magyar hazának mindenkor hűséges, hasznos és jó polgára fog lenni.”

¹³ Kovács József László, 1986, 15; Eckhardt, 1944B, 390–393.

¹⁴ RMNy 869, Sárvár, 1600.

¹⁵ Kolozsváry-Óvári, 1892, 32. Idézi: *Szüveggyűjtemény*, 2000, 1040.

„a falu egyik része a Balassiaké, másik része a Losonczyaké. A két nemzetség feje súlyos viszályba keveredett egymással, ami abban is megnyilvánult, hogy ki-ki a másik jobbágyait ejtette foglyul; mindez odáig fajult, hogy a parasztnép nem maradhatott meg házaiban.”¹⁶ Losonczy Anna tehát sem különösebb erkölcsi lazaságot, sem a Balassiak iránti olthatatlan szimpátiát nem örökölhette apjától.

1552-ben, Temesvár ostroma idején Losonczy István, reménytelennek látva helyzetét és felkészülve a halálra, I. Ferdinándtól kérvényezte, hogy halála esetére leányait, Fruzsínát és Annát, továbbá néhai testvérének, Antalnak két lányát fiúsítsa.¹⁷ A király július 20-án írta alá a beleegyező okmányt.¹⁸ Július 27-én Losonczy Istvánt a törökök Temesvár ostrománál megölték.¹⁹

Losonczy Anna édesanyját, Pekry Annát nem kell szánnivaló özvegynek elképzelnünk. Erőszakos, másokon átgazoló, hatalmával élő és visszaélő, energikus asszonyiség lehetett. 1567-ben egyszerűen elfoglalta Tiszabezdédet a nyámnnyilának éppen nem mondható, leendő nagykállói várkapitánytól, Csapy Kristóftól, valószínűleg veje, Ungnad Kristóf befolyásában is bízva. A kis Losonczy Annát egy férfiasan agresszív anya nevelte, a gyereklány életét végigkísérték a pörök, a Várdaiakkal, Csapyakkal való harcok – esetenként a szó szoros értelmében. Az alma nem esett messze a fájától: érdekérvényesítésben, ravaszkodásban, ha kellett, erőszakban Losonczy Anna méltónak bizonyult szüleihez.²⁰

Balassi gyerekkorából ismerhette a hölgyet, aki Bálintnak egy írásával²¹ már bizonyosan találkozott, méghozzá az egykori nevelő, Bornemisza Péter jóvoltából. 1577 őszén Semptérről küldte *Négy könyvecskéjét* Losonczy Annának, ki két kislányát temette el, s a megmaradt Annamária számára egy kegyes munkát kért, hogy „jobban gyarapodhatna az Isten akaratjának értelmébe”. A *Négy könyvecskéből* a negyedik, mint tudjuk, Balassi Bálint(-Bornemisza Péter) Füves kertecskéje, ezt ajánlotta Bornemisza Semptérről, 1577. augusztus 4-i kelettel „Ungnad Anna Mária asszonynak [...] Ungnad Kristóf uram [...] és [...] Losonczy Anna asszonyom szerelmes leányának”.²² A vigasztaló irat kézhezvételét követő évben Losonczy Anna, legalábbis a szokásos történet szerint, már egészen másfajta iratokat olvashatott Balassi Bálinttól: szerelmes leveleket, verseket, némileg indiszkrét énekeket, mint a „Most adá virágom nékem bokrétáját” kezdetűt, amelynek záróstrófája szerint „Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben, / Egy szerelmes helyen hogy volnék rejtőkben, / Az adá virágát akkor én kezemben, / Kit Istentől kérék gyakran könyörgésemben”.²³ *Losonczy Anna nevére* írt énekében pedig már „szeretője ok nélkül való haragja és gyanúsága” felől panaszkodik. A záróstrófa szerint: „Ezerötszáz és hetvennyolcnak végében, / Hogy volna szeretőm énhozzám kétségben, / Úgy szedém ezt egyben, / Nevét megtalálod versek elejében.”²⁴

Ungnad után Kolonitsch Bertalan lett Eger várkapitánya, aki tiszteit haláláig, 1583-ig viselte. (1583. október 27-től azután ismét Ungnad Eger kapitánya.) Balassi Bálint 1579 tavaszán, tehát már Kolonitsch alatt kezdte meg egri szolgálatát. *Sem Ungnad, sem Losonczy Anna nem volt már ekkor Egerben*. Akkor hát hogyan alakulhatott ki a kapcsolat? Mivel Balassi indiszkrét verseiben 1578-ra teszi e szerelmet, végül is elképzelhető, hogy az ez év őszéig Magyarországon időző Ungnad családdal kapcsolatba került. Ám az irodalomtudomány eme nagy érzésekhez kevesellte ezt a rövid időt, s Eckhardt Sándort követve más

¹⁶ Tardy, 1979, 73–74.

¹⁷ Nagy Iván, 1857–1868, L–Ö, 176.

¹⁸ Nagy Iván, 1857–1868, L–Ö, 176–177.

¹⁹ Forgách, 1977, 605.

²⁰ Koroknay, 1963, 731–738.

²¹ Vagy legalábbis egy Balassi Bálint társszerzőségével készült írással.

²² RMNy 396.

²³ Balassi, 2004, 64.

²⁴ Balassi, 2004, 67.

megoldást választott. Eszerint (ezt hívtam eddig „szokásos” történetnek), mint korábban magam is írtam: „Anna nem utazott el férjével Horvátországba, kislányával maradt, valószínűleg egyik felföldi birtokán, a Kis-Kárpátok valamelyik völgyében, Balassi Bálint pedig 1578-ban legtöbbet Zólyomban, Liptóújváron és Pozsonyban volt. Ez a táj, Pozsony, Nyitra vagy Liptó megye lehetett a szerelmes találkozók színhelye. Valószínűbb is, hogy a szerelem nem a szigorú kötelmi rendű végvárban, hanem a távollévő férj és a fiatal főúr valamelyik egymáshoz közeli birtokán vagy éppen valamelyik itteni városban – Pozsony, Nyitra – szövődött.”²⁵ Az mindenesetre bizonyos, hogy az elterjedt, lovagregénybe illő történet helyett, mely szerint a nyalka egri hadnagy és a várkapitány felesége egymásba szerettek, az egykori valóság némileg más: ismétlem, e szerelem kezdetén Balassi még nincs Egerben, mire odakerül, addigra pedig már Anna nincs ott.²⁶ De igaz lehet-e vajon bármi ebből a szép szerelmi románcból? Ma azt gondolom, *egyetlen szó sem*.

A történetet Szilády Áron kezdte írni.²⁷ Illéssy János, maga is narrátor,²⁸ így foglalja össze: Szilády „Losonczy Annát tartja annak a szép kegyesnek, aki iránt Balassa olthatatlan szerelemre gyuladt, s akihez írta legszebb költeményeit. Vélekedését arra az ismeretségre alapítja, mely jóformán gyerekkorukban kezdődött, s amely huzamos közellét és gyakori érintkezés által könnyen szerelemmé fokozódhatott Eger várában, ahol Losonczy Anna férje: Ungnad Kristóf főkapitány, Balassa pedig 50 huszár kapitánya volt.”²⁹ Illéssy János úgy véli,³⁰ az általa megtalált levél, Illésházy István 1589. szeptemberi beszámolója Balassi Bálint elbujdosásáról eldönti a kérdést: persze hogy Losonczy Anna volt a halhatatlan kedves, hiszen itt is róla van szó! Igaza van. Csak az nem bizonyos, hogy az 1589-es viszonyok visszaveríthetők 10-11 évvel korábbra. Illéssynek Anna és Bálint korát is sikerül egymáshoz közelítenie (elsőként derítette ki, hogy Ungnad Kristóf esküvője Losonczy Annával 1567-ben volt, ebből az – egyébként helyes – adatból következett).³¹ Mint írja, Anna „legfeljebb 4-5 évvel lehetett idősebb”.³² Akik ezt helyeslőleg idézik, azt felejtik el, hogy Illéssy még 1551-ben születettnek tudja Balassi Bálintot, azaz az idézet számszakilag módosítva: Anna „legfeljebb 7-8 évvel lehetett idősebb.” Illéssy egri életképe: Balassit „Jó vagy balsorsa Egerbe veti [...]. Bálint szolgálatot vállal Ungnad alatt, s mint 50 huszár kapitánya vitézkedik a török ellen. [...] Ott tartózkodásának mindjárt első hónapjaiban szenvedélyes szerelemre gyullad főkapitányának felesége, Losonczy Anna iránt. Minden jel oda mutat, hogy Ungnadné, noha már három gyermek anyja, nemhogy elfojtani igyekezze Bálint szerelmi hevét, hanem kacérkodásával még szította.”³³

Eckhardt már mindezt másképpen látta. Az Anna-Bálint-szerelem legfőbb ismerőjének és ránk hagyományozójának véleményét a következő idézetekkel jellemezhetjük (kiemelések tőlem – K. P.): „Bálint és Anna regényét csak *egy oldalról ismerjük, a költő verseiből*”;³⁴ „Mennyi mindent olvastak már ki ezekből a versekből! Pedig nem valószínű, hogy

²⁵ Kőszeghy, 2004, 24.

²⁶ Ezt Illéssy János már 1896-ban leszögezte. Vö. Illéssy, 1896A, 430: „[...] nyilvánvaló, hogy az 1578. aug. 5-től 1582. jún. 30-ig terjedő időben Eger várában szolgált, mint a király 50 huszárjának a kapitánya. Lényegesek ez adatok, ha másért nem, legalább Balassi szerelme tárgyának, a rejtélyes Annának kipuhatolása szempontjából. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy mikor Balassi Bálint Egerben vitézkedett »jó ruhás legényekkel«, Losonczy Anna már nem volt ott, mert Ungnad Kristóf 1576. márcz. 27-én a horvát báni esküt letévé, bizonyosan még előbb installáltatta magát új méltóságába, mint Balassa a lengyel király szolgálatából a magyar király szolgálatába szegődött.”

²⁷ Szilády, 1879, VIII.

²⁸ Illéssy, 1898, 21.

²⁹ Illéssy itt saját korábbi megállapításának mond ellent, vö. az 592. jegyzettel.

³⁰ Illéssy, 1898, 22–23.

³¹ Illéssy, 1898, 26–27.

³² Illéssy, 1898, 26–27.

³³ Illéssy, 1898, 27.

³⁴ Eckhardt, 1941A, 151.

történelmi okmányoknak készültek volna... S tetejében még hol ezt, hol azt a költeményt magyarázták bele a képzelt regénybe, e célból Annát megtették Bálint gyermekkori szerelmévé stb.”³⁵

Ezek után ő is nekiáll kiolvasni a szerelmi történetet a versekből. Ilyenfajta megfigyeléseket tesz, egész kis elbeszéléssé kerekítve a Nagy Szerelmet: „Csak te valál nékem minden ékességem, / Szerelemre te gyúttad szívemet nékem...» Ami azt jelenti, hogy urát sohasem szeretete...”;³⁶ „Az összetűzés valami féltékenységi jelenet során történt, »Takarodj hűtelen! Ha vélem nem voltál boldog, nem leszel többé boldog senkivel!« ezek lehettek a büszkeségében megsértett asszony »próféta« szavai, mikor észrevette, hogy Bálint más »szűz« iránt érdeklődik.”³⁷ És így tovább. „Majd összelekedtek. A viszony részletes történetét ma már bajos volna rekonstruálni: minden ilyen kísérlet az önkényes találgatások hínárjában akad meg. De az a három vers, melyet Balassi Bálint a versfők tanúsága szerint egészen bizonyosan Annához intézett, némi világot vet a magyar költészet első nagy szerelmi történetére.”³⁸ „Bornemissza vigasztaló irata 1577-ben kelt. Balassi Bálint Annához írott egyik verse 1578-ban. Annát tehát nagy gyászában fogta el a szerelmi vágy, a német férj mellett magyar kalandra áhítozott. A költő versei tanúskodnak arról, milyen hajsza volt ez a kaland mindkettejük számára. Hegy és völgy. A ritka boldog percek sebes iramban váltakoztak a szenvedélyes marakodás izgalmas napjaival. Anna hol »beveszi« szerelmébe, hol elűzi magától Bálintot. Hogy mennyire jutottak, azt később, a házassági ostrom idején írott versekből tudjuk meg.”³⁹

Eckhardt tehát, a novellisztikus interpretáció ellenére, a lehető legpontosabban tudta, hogy a *versből nyert információ fikció (is lehet), márpedig e szerelemről kizárólag versbeli információknak van.*

Elsősorban az ő hatására (bár a felelősségben minden őt követő irodalomtörténész osztzik) ilyenét megfogalmazások születnek, nem a legrosszabb írói tollakból: „[Losonczy Anna,] amint azt a szorgos irodalomtörténeti kutatás a múlt századtól kezdve napjainkig tanulmányokban is dokumentálta - a költő hús-vér szeretője is volt, miközben férje ura, a horvát bán, kappanhájjal kenegette a csúzákat a horvát doktorok javallatára, s hitvesét, Annát szalmaözvegyként a roppant Losonczy-Ungnad birtok nyugati részében felejtette.” Majd: „Bízott férfiúi képességében, legalább annyira, mint udvarló verseiben. Ungnad Krisztófné valószínűleg 1578-ban »adá oda bokrétáját«, vagyis huszonnyolc éves szépséges, vad, engedetlen testét az akkor huszonnégy éves Balassi Bálintnak »egy szerelmes rejtők«-ben, föltehetőleg valamelyik várban, amely egyaránt lehetett Nyitra, Jókó vagy Szomolány vára, az is megeshet, hogy Pozsony városa, hogy mint Angelica a Credulusnak álcázott Tirsist, »kihez már gyermekkorában felgerjedett«, »egész esztendeig« szeresse attól kezdve a felsorolt helyek valamelyikén, talán még Egerben is, noha ott jóval veszedelmesebb volt ez a titkolt szerelem.” „Losonczy Anna szerelemből lett a nálánál fiatalabb Balassi szeretője, de feleségül sohasem akart hozzá menni. Bizonyára izgalmas, nyugtalanító, tehát jó szerető volt, ám ha költője azzal fenyegette, hogy véget vet őmiatta keserves életének, azt felelhetette neki: »nem veszi el magát, nem olyan berce!« - és »mövetett«. Nyelvétől nemcsak a vele pörösködő rokonok féltek, általában kemény, vad, haragos nőnek tartotta mindenki. Balassi is azt írja róla: »szép, de igen vad«, és »vidám szép« Júliát nem átalja fegyveres vitézhez hasonlítani.”⁴⁰

³⁵ Eckhardt, 1941A, 152.

³⁶ Eckhardt, 1941A, 156.

³⁷ Eckhardt, 1941A, 157.

³⁸ Eckhardt, 1941A, 158.

³⁹ Eckhardt, 1941A, 153-154.

⁴⁰ Simor, 2004.

A „Most adá virágom nékem bokkrétáját” sor metaforikáját az irodalomtörténészek is,⁴¹ nem csak a köz- és szépirodalom, hajlamosak túlságosan is átvitt, mintegy Anna odaadta magát értelemben venni. Pedig ez egyáltalán nem bizonyos. A kor szokásainak ismeretében sokkal ártatlanabb olvasat is elképzelhető. A valódi, nem metaforikus bokkrétaadás, a bokkrétát adó hölgy „egészségéért” való bokkréta viselés a jó modor része volt. Thurzó György írja feleségének, Czobor Erzsébetnek 1594. július 23-án: „Az ajándékot [...] az szép bokkrétát [...] mint én édes szerelmes lelkemtől, nagy jó néven vettem [...]. Az régen csinált bokkrétát, kit egészségédért tiszta szívből viseltem, ismét megküldöttöm, nem hogy nem szeretném, hanem miérthogy immár szebbeket is küldöttél [...]”⁴² Ebből csak azt lehet kiolvasni, hogy a bokkrétaadás, mint ma egy csokor virág átadása, a szeretet, a tisztelet vagy akár a szerelem jele. Szexuális töltete azonban, ismétlem, nem bizonyos, hogy van. (Mintha a virág leszakajtásának vitathatatlan metaforikája keveredne a bokkréta-adással...)

Érdeemes itt egy kis kitérőt tenni, s minden kronológiát felrúgva előreszaladni az eseményekben.

Azt tehát, hogy Losonczy Anna és Balassi Bálint között 1578-ban szerelem szövődött, kizárólag a versekből, a fikciós életrajzból tudjuk, olyan versből, amelynek akrosztichonja ANNA (vagy éppen: LOSONCSI ANNA), s amelyet a kolofon 1578-ra datál. Ennek ellenére az irodalomtörténész – dokumentummal alá nem támasztható – állítás megfogalmazására kényszerül. Ilyen például: *Anna nem utazott el férjével Horvátországba, kislányával maradt, valószínűleg egyik felföldi birtokán, a Kis-Kárpátok valamelyik völgyében...* Valójában semmilyen adatunk nincs arról, hogy hol tartózkodott Losonczy Anna ebben az időben. Az is lehet, mitöbb, ez a legvalószínűbb, hogy férjével volt Horvátországban.

Az bizonyos, hogy Balassi Bálint 1588–1589-ben Losonczy Anna kezét akarta elnyerni, továbbá (s lehet, hogy ez számára még fontosabb volt) ekkor rendezte, állította össze költői korpuszát, a házasságáig és a házassága – mint vízváltástól – után írt versek ciklusát.⁴³ *A fikció szintjén, 1588–1589-ben, valóban minden versbéli Anna, Losonczy Anna s egyben Julia. De hát: a fikció szintjén, s mintegy 10 évvel 1578 után.* Hogy 1578-ban is Losonczy Anna volt Anna, ezt, legalábbis a pozitívista életrajz adatai alapján, nem tudhatjuk. Azt viszont igen, hogy Anna a legelterjedtebb női keresztnév a korban,⁴⁴ s azt is, hogy Balassi bizonyíthatóan aktualizálta verseit: átkalapálta a versfőket⁴⁵ stb.

⁴¹ Gerézy az ősforrás, akit számosan követnek.

⁴² Zichy, 1876, I. 94 (CVD).

⁴³ Vö. Gerézy, 1964, 471.

⁴⁴ Ha nagyon akarjuk, éppenséggel kreálhatunk egy ANNA nevű nőt az életrajz megfelelő helyére. Még 1575-ben Istvánffy arról számolt be Baithyány Boldizsárnak írt levelében, hogy 1575 júniusában Balassa János és Choron János titokban tanácskozik, nem tudni, pontosan miről. Más forrásból tudjuk, hogy Nádasdy Kristóf, Choron egyik leányának, Margitnak a férje is jelen volt. Miről lehetett szó e Balassa János által titokban tartani szándékozott értekezleten? Istvánffy gyanúja szerint „vagy az újdári [értsd: németújvári] perről, vagy házasságról tárgyalhatnak”. A latin eredetiben: „Quicquid cudant, nescio. Sed fortasse aliquid contra D. Vram Magnificam litemque cum eam ea habent; vel fortasse tractant de nuptiis: pro vetera Balasiorum consuetudine, qui non nisi bene dotatas solant accipere.” (Eckhardt, 1943, 58, 234.) Világos, hogy itt a Balassiak házassági ügyéről van szó, a Balassiak szokása szerint jó hozományos partiról, s az több mint valószínű, hogy nem a mintegy két éve özvegy 57 éves atya, hanem vagy 21 éves fia, Balassi Bálint, vagy gyámfia, János testvérének, Balassa Menyhártnak a gyermeke, a 28 éves Balassa István (akinek első felesége, Zrínyi Ilona 1570. július 8-án meghalt) lehetett a kiszemelt férj. Mindketten potenciális jelöltek lehettek. Choron ANNA végül is tényleg Balassihoz ment hozzá (ez fölöttébb valószínűsíti az egykori tárgyalás tárgyát), de nem Bálinthoz, hanem Istvánhoz (1580. január 5-én, majd, István halála után, Liszti István felesége lett). Esetleg Choron Annára vonatkozik Balassi Bálint Zólyomban, 1577. november 22-én kelt levelének azon megjegyzése, mely szerint: „Nem akarnám hogy esmét kidölnék az kosárból.” Állításom csak annyit: a pozitívista életrajzból a Choron-féle változat igen erőltetett, de igazolható, a Losonczy Anna-féle nem. Egyébként Choronok-Losonczyak-Ungnadok összefonódására csak egy példa: Jékó várát Losonczy István vette zalogba, majd 1569-ben I. Miksa király Choron Jánosnak zálogosította el 52 000 magyar forint fejében, később örökáron Ungnad Kristóf vette meg 70000 forintért. Ungnad Kristóf és Losonczy Anna leánya, Anna Mária hozományul vitte a várat s a vele járó két mezővárost. 11 falut és számos pusztát, részbirtokot Erdődy Tamással kötött házasságába.

⁴⁵ Lásd az ÁkrKa SuNanam akrosztichonit verset stb., amely nyilván valamilyen Zsuzsannához íródott, s a Julia-versek között található (Ötvenegyedik...)

Balassinak lényegében ugyanekkor (1588/89 telén) íródott drámája, a *Szép magyar komédia* esetében mű és életút látványos egybeesését az irodalomtörténészek többféle módon magyarázták. Jómagam, mintegy húsz éve, amikor először tűnt fel, hogy a Szép magyar komédiában a Thyrsis- és a Credulus-korszak között éppen tíz év telt el, akárcsak az Anna-szerelmek kezdete és a *Komédia* írásának időpontja között, megnéztem a forrást: Castelletti *Amarillijében* is ez a tíz év szerepelt. Az olasz szövegben szintén meglévő adat miatt a véletlen számlájára írtam az egybeesést. Nem így Szentmártoni Szabó Géza. Ő észrevételezte: „Nála [írtsd: Balassinál – K. P.] az az egyedi, hogy ugyanabba az asszonyba szeretett bele másodsor, akihez már tíz évvel korábban is írt verseket. Balassi azért választotta ki magának Cristoforo Castellettinek 1587-ben, Velencében kiadott *Amarilli* című pásztordrámáját, mert a belőle készített *Szép magyar komédiával* azt akarta sugallni Losonczy Annának, hogy velük is megeshet az újbóli egymásra találás. Az olasz mintában az egykori szerelmesek tíz év megszakítás után lesznek újra egymáséi. Az 1578 körüli Anna-versek óta 1588-ig épp tíz esztendő múlt el.”⁴⁶ (Kiemelés tőlem – K. P.) Szabó Géza tehát úgy gondolja, hogy Balassi azért választotta fordításra a *Szép magyar komédiát*, mert saját életével párhuzamos eseményeket vélte benne felfedezni. Lényegében én sem gondoltam másképpen. Holott sokkal valószínűbb, ma már úgy vélem, bizonyos a fordított út: Balassi alakította életét a komédia szerint, ettől a nagy hasonlóság. Persze csak a fikcióbéli, a versekkel elmondható életét, az egyéb életadatokon utólag már nem változtatható. A Losonczy Annával való szerelmek kezdetét nem 1578-ra, hanem 1588-ra kell datálnunk, vagy ha nem is szerelmét (amelyről mit sem tudhatunk), de legalábbis a házassági szándékát, amely két, lényegében egymással egy időben, párhuzamosan keletkezett műben⁴⁷ is manifesztálódott: a ciklusba rendezett versekben (Varjas Béla szavával: Nagyciklusban)⁴⁸ és a Szép magyar komédiában, a nászajándékokban.⁴⁹

Csak hogy nagyon különböző két nászajándékról van szó. A *Szép magyar komédiáról* egyrészt tartalmi vonatkozásai miatt gondolhatjuk, hogy Balassi a házasságkötése alkalmából szerette volna előadatni, másrészt az ilyen jellegű szerelmi komédiát a korabeli Magyarország nem is igen adhatták elő másutt, mint egy főúri lakodalomban.⁵⁰ Ez valódi nászajándék. A versciklusé viszont idézőjeles – ha Varjasnak igaza van. Mint írja: „A Nagyciklus központi alakja Losonczy Anna. Bálint a lírai regényt Anna Forgách Zsigmonddal kötött házassága napjaiban lezárta és maga mögött hagyta. S ha a Nagyciklust Annának közvetlenül talán nem is küldötte meg, de gondoskodott róla, hogy az asszony tudomására jusson, hiszen a Nagyciklust nyilvánosságra bocsátotta.

Ez volt Bálint »nászajándéka«. Minden tudatosan időzítve! Elképzelhetetlen, hogy Balassi ne számította volna ki: ez a »bomba« robbanni fog!”⁵¹

Volt olyan felfogás, amely szerint Balassi Bálint főleg az érett asszonyokat, kivált a mások feleségét kedvelte,⁵² s amelyet trubadúr-világnézeti elvekkel is próbáltak egyesek

⁴⁶ Szentmártoni Szabó, 1999, 635.

⁴⁷ Vö. Pirnát, 1996, 54: „Az elemi s eddig is jól ismert tények tehát a következők: Balassi Bálint Julia-Losonczy Anna iránti szerelmének történetét nagyjából egy időben, 1588–1589 telén, kétféle változatban írta meg. Az egyik a Szép magyar komédia címet kapta, a másik változat címe pedig valószínűleg a Balassi Bálintnak szerelmes éneki műfajmegjelölés volt. A szerző gondoskodott arról, hogy azok az olvasók, akiknek mindkét művét elküldte vagy szándékában állott elküldeni, ne csak a tematika s a főhős azonosságát észleljék, de arról is tudomást szerezzenek, hogy a két mű nagyjából azonos időben készült el.”

⁴⁸ Varjas, 1982, 309.

⁴⁹ Varjas nevezte a nagyciklust egyben nászajándéknak. Varjas, 1982, 339–345.

⁵⁰ Egyetlen komédia előadásáról van adatunk. Bicsén, a Thurzó-udvarban tartózkodó Szenci Molnár Albert 1612. szeptember 22-én ezt írta naplójába: „Comedia visa.” Másnap volt Erdődy Kristóf és Thurzó Borbála esküvője. Vö. Szenci Molnár, 1898, 57. Idézi: Mišanik–Eckhardt–Klaniczay, 1959, 30. A *Szép magyar komédia* fentebb értelmezett nászajándék voltáról: Kőszeghy, 1990, 94.

⁵¹ Varjas, 1982, 344.

megtámogatni. Ez nemigen bizonyítható. Az egyetlen kivétel, amelyről tudunk, a később részletezendő Zamaria Ferdinándné-féle ügy. Losonczy Anna esete több mint kétséges, Hagymássyné (Kerecsényi Judit) még⁵³ (és már) nem volt Hagymássyné, amikor talán flörtölt Bálinttal, Bebek Juditot sem Kendi Ferencnének hívták 1575–1576-ban, Krusith Ilona is leány még stb. Vélhetőleg Dobó Krisztinának, alias Várdainénak is csak Várdai halála után kezdett udvarolni. Balassi nem a férjes asszonyok, hanem az özvegyek és szüzek vigasztalója.

Amit a fikciós lovagi vita sugall, nehéz a 16. századi magyar viszonyok között megtörténni elképzelni. Ha ugyanis Balassinak a legcsekélyebb viszonya lett volna Losonczy Annával, s ebből csak egy mákszemnyi is napvilágra kerül (indiszkrét versek), nos, az ország-világra szóló botrány. Hogy az ő szavait idézzük, a „község csudája” lett volna, botrányhős, ezt azonban csak 1584-es házasságával vívta ki.

Nem hihető, hogy mindezek után Ungnad Dávid, Ungnad Kristóf unokatestvére pártfogolja Balassit, többek közt érsekújvári botránya, infámiapere kapcsán. Éppen az érsekújvári ügy mutatja a legékesebben, hogy a való életben mit jelentett a férjes asszony fejének elcsavarása, még akkor is, ha a házaspár szerepét olyan figurák játsszák, Zamaria Ferdinánd és Zandegger Lucia, akik rangban, ismertségben messze alatta maradtak Ungnad Kristófnak és Losonczy Annának.

E korban a családi élet ellen elkövetett vétkek büntetése elég drasztikus, céljuk egyértelműen az elrettentés. A valóságban azonban a büntetés, még ha ismerünk is néhány végrehajtott borzalmas megtorlást, a leírt szabályoknál sokkal változatosabb s gyakorta enyhébb lehetett. De ha a bűn nyilvánosságra került, a büntetés sohasem maradt el. Főúri körökben a legismertebb esetet Christianus Schesaeus (Scheser) örökítette meg *Ruinae Pannonicae* (Pannónia romlása) c. eposzában.⁵⁴ E mű VI. részének elégiikus betéte⁵⁵ Kendi Anna⁵⁶ históriája, amely a főrangú hölgy házasságtörését és annak a férj, Enyingi Török János⁵⁷ általi megtorlását mondja el. 1557-ben Kendi Annát könyörgései s kisgyermekai ellenére férje halálra ítéli és lefejezteti, a gaz csábítót pedig, ifjabb Szalánczi Jánost, Hunyad várának udvarbíráját, ló farkához kötöztetve, kínhalállal öleti meg. Bornemisza említi az *Ördögi kísértetekben* (számos más példa mellett) Tibai Gergely esetét, aki „Ung vármegyében lófarkon hordoztatta és négygyé vágattatta udvarbíráját, hogy feleségével két esztendeig lakott, kitűl gyermeki voltak. Az asszonynak is fejét vették. Ez az urát estve ágyába szépen megcsókolgatta, és mondta, hogy ez képhöz jár imádkozni, és akkor latorkodott.”⁵⁸

A Balassi Bálint-Losonczy Anna-szerelmem is csak ebben a koordináta-rendszerben, ezen szokások közepette képzelhető el. S éppen ezért: így nem nagyon képzelhető el. Ha a szokásos életrajz igaz, a 16. század egyetlen ilyen ismert esetével állunk szemben. A szigorú erkölcsöket a korban is sokan megszegték, de nyilvánosságra került, írásban nyíltan hirdettetett házasságtörésről, amely ilyennyire szankciók nélkül maradt volna, egyetlen forrás sem szól. A fiktív házasságtörést persze már akkor sem büntették.

⁵² Vö. Tóth István, 1977, 393: „Közismert költőnkrol, hogy tartósabb szerelmi kapcsolatra csak asszonyokkal lépett.”

⁵³ Amikor Balassi 1575–1576-ban Erdélyben van, Kerecsényi Judit még nem Hagymássy felesége, az esküvő április végén, Fogarason volt, Balassi pedig márciusban már Báthoryval elhagyta Erdélyt. Amikor pedig a „venasszonyával” üzen Balassinak, már özvegy, 1577. március 4-én Marosvécsen meghalt Hagymássy Kristóf. Eckhardt 1943, 88.

⁵⁴ Az eposznak a maga korában csak részletei jelentek meg nyomtatásban, először Wittenbergben, 1571 (1581?)-ben, majd Szebenben (Scheser, 1797).

⁵⁵ Az eredeti latin kézirat több mint fél évszázados lappangás után került elő az 1970-es évek második felében. Kiadásai: Schesaeus, 1996, 44–100; Schesaeus, 1979, 488–496; *Szűveggyűjtemény*, 1998, 615–634.

⁵⁶ Kendi Anna annak a Kendi Ferencnek a lánya volt, akit testvérel, Antallal és Bebek Ferencsel együtt Izabella királyné (Balassa Menyhárt közreműködésével) öletett meg 1558-ban Gyulafehérvárott.

⁵⁷ Enyingi Török János (1529–1562) Hunyad vármegye főispánja, Török Bálint egyik fia. Török elleni vitézségéről 1553-ban Tinódi Sebestyén históriát írt. Hunyad várát és Debrecent 1536-ban Török Bálint kapta zálogba János királytól.

⁵⁸ Bornemisza, 1955A, 198.

Fordítsuk meg, s tételezzük fel, hogy a „szokásos” életrajz maga a való. A kőkemény, eszközközben nem válogató, birtokgyarapító, kölcsönügyletekkel foglalkozó (ma üzletaszszonyoknak mondanánk) Losonczy Anna Balassi Bálint ellenállhatatlan vonzerejétől elveszti fejét. Teszi ezt a néhány hónapja (legföljebb egy éve) eltemetett két lánygyermekét gyászolva, nem tudván ellenállni a nála a fiatalabb, hozzá képest vagyontalan és politikailag megbízhatatlan ifjúnak, egy olyan szigorú, protestáns erkölcsű férj oldalán, akivel később is kiválóan megértik egymást. Nem nagyon valószínű, de előfordulhat: végül is ilyen nem nagyon valószínű kapcsolatokról szól a világirodalom nagy része. (De hát: az irodalom.)

Balassi mondja a *Szép magyar komédia* prologusában: „Azért bár ugyan valami megtiltott szerelem forogna is ez komédiában, nem esnék sem példájára, sem botránkoztatására az egy szálnyéra is az magyar nemzetnek, mert Péter pap is megírta az kísértetekről írt könyviben, ezelőtt egynéhány esztendővel, mint merült el az magyar nemzet az szerelemben. Jóllehet csak keveset írt meg benne ahhoz képest, azmit az dolog ömagában fog.”⁵⁹ *Nyilvánvaló csúsztatás*: Péter pap nem azt írta meg, mint merült el az magyar nemzet az szerelemben. Éppen az az elgondolkodtató, hogy a század paráznsággatalkálógusa, Péter pap, azaz Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* c. könyve⁶⁰ számtalan példát sorol fel ugyan, de azok mind alapvetően különböznek a versekbeli Anna-Bálint-viszonytól. Nem a szerelemről szólnak, legalábbis ha szerelmen azt értjük, amit korábbi mondataiban Balassi: „Mert azmi az szerelmet illeti, azt Magyarországon immár régen annyira felvették, úgy eltanulták, s úgy követték mind titkon s mind nyilván mindenek, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik. Tudok egynéhány példát Magyarországon, kiknek vásárra nem jutott szerelmek, kikről, ha gyalázatjuk nélkül emlékezhetném, megbizonyítanám, hogy mostani időben nincs semmi nemzet, ki többet szenvedjen s műveljen, s nagyobbat ki szerezzen szeretőjéért, mint az magyar nemzet. Mert tudok olyanokat, kik házastársok előtt sem tagadták szerelmeket, sőt megmondották, hogy ők tekintet nélkül szeretnek; mely tekintet nélkül való szerelmeket, midőn házastársok kérdené tőlek, mi volna, azt felelték, hogy semmi nem egyéb, hanem ők sem az Istent, sem az lelkeket, sem gyermekeket, sem életeket, sem tisztességeket, sem nemzeteket, sem hírt, sem embert nem tekinthetnek az ő szerelmekben, hanem mindezeket hátra hagyván, az ő szeretőjüket kell szeretniük. Meg is halni pedig ki kész lett volna szeretőjéért, tudok mind férfiat s mind asszont, úgy pedig, hogy ingyen nem más miatt, hanem maga keze miatt; sem egyébért, hanem csak az szerelemnek szeretőjéhez való megbizonyításáért kellett volna lelkeknek ez világból kárhózzattal kimúlniok, ha az Isten meg nem ótta s tartotta volna őket csudaképpen.”⁶¹

„[...] az szerelem azért semmi nem egyéb, hanem egy igen nagy kívánság, mellyel igyekezzünk nemcsak személyét, hanem minden jó kedvét is megnyerni annak, azkinek mindenekfelett szolgálni, engedni s kedveskedni igyekezzünk.”⁶²

Ez a szerelemfelfogás *soha, sehol* nem található meg a Bornemisza ismertette kórképek között. Balassi itt a szerelmesverses-kötet, a nagyciklus, a szerelmi önéletrajz ideológiáját fogalmazza meg, tökéletesen igaza van ebben Pirnát Antalnak.⁶³ Mint ahogy abban is, hogy ha műve prologusában csak a komédiaírási mentségét szerette volna megírni, bőven elég lett volna ennyi: „botránkozást az nem hoz senkinek, mert tisztességes szerelem nagyon benne, oly pedig, ki szabad, nem köteles személek között forog, sem egyéb végre, hanem

⁵⁹ Balassi, 1990, 13.

⁶⁰ Amely Sempstén, 1578-ban, tehát a feltételezett kapcsolat évében jelenik meg.

⁶¹ Balassi, 1990, 12–13.

⁶² Balassi, 1990, 13.

⁶³ Pirnát, 1996, 57.

házasságra.”⁶⁴ De a költő-író mindkét műve apológiáját írja, a verseskötet „tekintet nélküli” szerelmét is. Ez a szerelem, ilyen szerelem (*sem az Istent, sem az lelkeket, sem gyermekeket, sem életeket, sem tisztességeket, sem nemzeteket, sem hírt, sem embert nem tekinthetnek az ő szerelmekben*)⁶⁵ kellett (volna) az 1578-as tényleges együttléhez. Amennyiben Péter pap erről, az ilyen szerelemről írta volna össze számtalan példáját - Balassi ezt állítja -, akkor más lenne a helyzet: egy másik ország, egy másik morál, egy másik Losonczy Anna.

IRODALOM

- BALASSI, 1990 = GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, kiad. KÖSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, Budapest, Szépirodalmi, 1990
- BALASSI, 2004 = BALASSI Bálint *Összes művei*, kiad. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Osiris, 2004
- BORNEMISZA, 1955A = BORNEMISZA Péter, *Ördögi kísértetek*, kritikai kiadás, kiad. ECKHARDT Sándor, Budapest, 1955
- DRESSER, 1602 = DRESSER, Matthaeus, *Ungnadsche Chronika*, Leipzig, 1602
- ECKHARDT, 1941A = ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint*, Budapest, 1941
- ECKHARDT, 1943 = ECKHARDT Sándor, *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Budapest, 1943
- ELZE, [1895-]1971 = ELZE, Theodor, Hans *Ungnad Freiherr zu Sonneck*, in *Allgemeine Deutsche Biographie*, Neudruck der 1. Auflage von 1895, Berlin, 1971, 308-310
- FORGÁCH, 1977 = FORGÁCH Ferenc, Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt, ford. BORZSÁK István, in *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, 1977 (Magyar Remekírók)
- GERÉZDI, 1964 = GERÉZDI Rabán, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint*, in *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, 1964, 448-481 (a tanulmányban idézett rész Gerézdi írása)
- ILLÉSSY, 1898 = ILLÉSSY János, *Balassa Bálint Annája*, Századok, 1898, 20-41
- JEDLICSKA, 1879 = JEDLICSKA Pál, *Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez*, TT, 1879, 262-284
- KOLOZSVÁRY-ÓVÁRI, 1892 = KOLOZSVÁRY Sándor, ÓVÁRI Kelemen, *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*, III, Budapest, 1892
- KOROKNAY, 1963 = KOROKNAY Gyula, *Losonczy Anna Tiszaszentmártonban*, ItK, 1963, 731-738
- KOVÁCS József László, 1986 = KOVÁCS József László, *Bevezető tanulmány*, in UNGNÁD, 1986
- KÖSZEGHY, 1990 = KÖSZEGHY Péter, *Utószó*, in GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, szöveggond., jegyzetek KÖSZEGHY Péter, [SZENTMÁRTONI] SZABÓ Géza, Budapest, 1990, 91-110
- KÖSZEGHY, 1994A = KÖSZEGHY Péter, *Balassi mitológiája, avagy az első költő*, ItK, 1994, 695-705
- KÖSZEGHY, 2004 = KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint élete*, in *Balassi Bálint és kora*, Budapest, Balassi, 2004, 7-42
- MÍŠIANIK-ECKHARDT-KLANICZAY, 1959 = *Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei*, sajtó alá rend. MÍŠIANIK, Ján, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, Budapest, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 25)

⁶⁴ Pirnát, 1996, 56.

⁶⁵ Balassi, 1990, 12.

Zborník z medzinárodnej konferencie – Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí

- NAGY Iván, 1857–1868 – NAGY Iván, *Magyarország Családjai Czimerekkel és Nemzékrendi Táblákkal*, Pest, 1857–1868
- PIRNÁT, 1996 = PIRNÁT Antal, *Balassi Bálint poétikája*, Budapest, 1996 (Humanizmus és Reformáció, 24)
- SAKRAUSKY, 1989 = SAKRAUSKY, Oskar, *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*, Wien-Ljubljana, 1989
- Scheseus, 1797 = Scheseus, Christian, *Ruinae Pannonicae... Cibinii 1797*
- Simor, 2004 = Simor András, *Kötelezvény és halhatatlanság*, Ezredvég, XIV. évfolyam, 10. szám, 2004. október; <http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0410/04103.html#bgy>
- SZEDERKÉNYI, 1897 = SZEDERKÉNYI Nándor, *Heves vármegye története*, II, Eger, 1897
- SZENCI MOLNÁR, 1898 = SZENCI MOLNÁR Albert *Naplója, levelezése és irományai*, kiad. Dézsi Lajos, Budapest, 1898
- SZENTMÁRTONI SZABÓ, 1999 = SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi kötetkompozíciójának rejtelmek*, ItK, 1999/5–6, 635–646
- SZILÁDY, 1879 = SZILÁDY Áron, *Gyarmathy Balassa Bálint költeményei*, Budapest, 1879
- SZILÁDY, 1882 = SZILÁDY Áron, *Észrevételek Károlyi Árpád „I. Balassi Bálint életéből” című közleményéhez*, Századok, 1882, 845–851
- Szöveggyűjtemény, 2000 = *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*, II, A 16. század magyar nyelvű világi irodalma, szerk. JANKOVICS József, KÖSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, 2000
- TARDY, 1979 = TARDY Lajos, *Régi hírünk a világban*, Budapest, 1979
- TÓTH István, 1977 = TÓTH István, *Balassi Bálint apácaszöktetése és a Fulvia-kérdés*, ItK, 1977, 390
- VARIAS, 1982 = VARIAS BÉLA, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest, 1982
- ZICHY, 1876 = Id. G. ZICHY Edmund (kiad.), *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez, Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez, I, 1590–1600. Történelmi bevezetéssel*, II, 1601–1616, bev. ifj. Kubinyi Miklós, Budapest, 1876
- ZIMMERMANN, 1937 = ZIMMERMANN, Bernhard Hans, Hans Ungnad, *Freiherr von Sonneck, als Förderer der reformatorischen Bestrebungen bei den Südslawen*, Südost-Forschungen, 2(1937), 36–58

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1578-as év legfontosabb eseménye Balassi számára, legalábbis szokásos életrajza szerint, Losonczy Annával folytatott viszonya.

Az elterjedt, lovagregénybe illő történet helyett, mely szerint a nyalka egri hadnagy és a várkapitány felesége egymásba szeretnek, az egykori valóság némileg más: e szerelem kezdetén Balassi még nincs Egerben, mire odakerül, addigra pedig már Anna nincs ott. De igaz lehet-e vajon bármilyen ebből a szép szerelmi románcból? A dolgozat szerint: egyetlen szó sem.

Azt, hogy Losonczy Anna és Balassi Bálint között 1578-ban szerelem szövődik, kizárólag a versekből, a fikciós életrajzból tudjuk, olyan versből, amelynek akrosztichonja ANNA (vagy éppen: LOSONCSI ANNA), s amelyet a kolofon 1578-ra datál. Ennek ellenére az irodalomtörténész több – dokumentummal alá nem támasztható – állítás megfogalmazására kényszerül. A Balassi Bálint-Losonczy Anna-szerelem a dolgozat szerint Balassi kitalált fikció.

Az bizonyos, hogy Balassi Bálint 1588–1589-ben a megözvegyült Losonczy Anna kezét

akarja elnyerni, továbbá (s lehet, hogy ez számára még fontosabb) ekkor rendezi, állítja össze költői korpuszát, a házasságáig és a házassága - mint vízvázasztó - után írt versek ciklusát. A fikció szintjén, 1588-1589-ben, valóban minden versbéli Anna Losonczy Anna s egyben Julia. De hát: a fikció szintjén, s mintegy 10 évvel 1578 után.

Balassinak lényegében ugyanekkor (1588/89 telén) íródott drámája, a Szép magyar komédia esetében mű és életút látványos egybeesését az irodalomtörténészek többnyire azzal magyarázták, hogy Balassi a Szép magyar komédia olasz eredetijében saját életével párhuzamos eseményeket vélt felfedezni. Holott sokkal valószínűbb a fordított út: Balassi alakítja életét a komédia szerint, ettől a nagy hasonlóság. Persze csak a fikcióbéli, a versekkel elmondható életét, az egyéb életadatokon utólag már nem változtathat. A Losonczy Annával való szerelem kezdetét nem 1578-ra, hanem 1588-ra kell datálni, vagy ha nem is szerelemét (amelyről mit sem tudhatunk), de legalábbis a házassági szándékát, amely két, lényegében egymással egy időben, párhuzamosan keletkezett műben is manifesztálódik: a ciklusba rendezett versekben (Varjas Béla szavával: Nagyciklusban) és a Szép magyar komédiában, e nászajándékokban.

ROK 1578 V ŽIVOTE VALENTÍNA BALASIHO

Köszeghy Péter

Najdôležitejšou udalosťou roka 1578 pre Valentína Balašiho, aspoň podľa jeho obvyklého životopisu, je jeho vzťah s Annou Lošonciovou (Lossonczy). Táto pani bola o pár rokov staršia (narodila sa okolo roku 1548 - 1550) a určite bola od apríla roku 1567 manželkou Krištofa Ungnada.¹ Jej muž sa s Annou určite zasnúbil už v roku 1563, lebo v liste adresovanom Alžbete Turzovej-Ungnadovej a datovanom 20. decembra v Durdevaci, ju spomína ako svoju snúbenicu.²

Lošonciovci a Balašovci sa dobre poznali, spájalo ich vzdialené príbuzenstvo. Ešte sa - podľa dobrého uhorského zvyku - medzi sebou aj súdili.

Spoznajme hlavných hrdinov tohto ľúbostného trojuholníka!

Oklamaný manžel, Krištof Ungnad (okolo roku 1520 - 1587) je synom toho Hansa Ungnada von Sonneck (1493 - 1564), ktorý sa významne zaslúžil o šírenie reformácie v Chorvátsku.³ Tento Hans Ungnad - Maďari ho nazývali Ján Ungnad - bol vychovávaný na dvore Maximiliána I. V období pred Moháčom slúžil uhorskému kráľovi Ľudovítovi II., neskoršie zas Ferdinandovi. Osobne sa stretol aj s Lutherom, v roku 1530 sa zúčastnil na ríšskom sneme v Augsburgu. Ako pán kaštieľov Waldenstein, Sonnegg, Friedrichstein (Kocevje) a iných, získal v roku 1522 od Karla V. titul barón Sonneggu „von Weissenwolf“, čo poukazuje na bieleho vlka v starobyľom erbe. Viackrát viedol úspešné vojenské ťaženia proti Turkom. Po smrti Mikuláša Jurišiča (Jurisics Miklós) sa stal hlavným kapitánom rakúskej, slovinskej a chorvátskej provincie, hradným kapitánom Varašdu a hlavným županom stolice Varašd. Počas tureckého dobývania hradu Pápa v roku 1543 bol (zbabelo ustupujúcim) veliteľom hradu. Založil tlačiareň evanjelikov v Nürnberegu a Tübingene, jeho vydavateľská činnosť mala veľký vplyv na vývoj slovinského a chorvátskeho jazyka. S jeho podporou vyšlo latinským, hlaholským a cyrilským písmom 15 ilírskych a 3 slovinské knihy. Jeho slovanské knihy spálili na hranici ako kacírské diela. Keď sa utiahol do Württembergu, dal vytlačiť v Urachu pre Chorvátov čiastočný preklad Biblie. Bol švagrom chorvátskeho bána Petra Erdődyho.

Jeho synovia, Krištof a Ľudovít spolu so svojim bratrancom Dávidom, študovali okrem iného vo Wittenbergu,⁴ ich profesormi boli Melanchthon a Paul Eber (chýrny autor hymnusu). Krištof strávil svoje detstvo vo Varašde. Ako dokazuje uvedené, pochádzal z poprednej, veľmi vzdelanej, presvedčenej protestantskej rodiny. On bol ten, ktorý usilovne sledoval každý krok Jána Balašu (otca Valentína Balašiho) a podával o ňom hlásenia na dvor. Spolu so svojou manželkou Annou Lošonciovou, ako odmenu za vernosť a spofahlivosť dostal do zálohu napr. v auguste roku 1569 od Maximiliána I. hrad a panstvo Somolany. Proti tomu síce protestoval Mikuláš Bánfi (Bánffy Miklós), ale neúspešne.⁵

Po prvý krát bol kapitánom jágerského hradu od októbra roku 1569 do roku 1576. V tejto funkcii sa netešil väčšej popularite, Maďari ho pokladali za „Nemca“. Jeho vymenovaním sa dostalo do hradu zväčša nemecké vojsko, ktoré malo osobitného nemeckého duchovného

¹ apríl roku 1567., Topočany (Nitrianska stolica): Svadba Anny Lošonciovej s Krištofom Ungnandom. Porovnaj ECKHARDT, 1943, 166. (ILLÉSSY, 1898, 26.)

² ECKHARDT, 1943, 166, 282-283. - Alžbeta Thurzová bola v roku 1568 už manželkou Júliusa Salma.

³ Porovnaj: ZIMMERNANN, 1937, 36-58; ELZE [1895-] 1971, 308-310; DRESSER, 1602, 121; SAKRAUSKY, 1989 (nemecký predslov), 15.

⁴ SZILÁDY, 1882, 847.

⁵ JEDLIČKA, 1879, 266-267.

Joachima z Magdeburgu.⁶ 27. marca 1576 ho Maximilián menoval za chorvátskeho bána. Ungnad však svoju novú funkciu obsadil približne až o dva roky neskoršie, z Jágra odchádzal na jeseň roku 1578.⁷ Potom, keď vybavil úrad bána pre svojho zaťa, Tomáša Erdődyho, stavy a rady chorvátskeho snemu sa rozlúčili s Ungnadom v roku 1584 peknými slovami: „ktorý vykonával funkciu bána s veľkou starostlivosťou a usilovnosťou, nešetiac náklady, prácu a námahu“.⁸ Jeho posúdenie v uhorských kruhoch dobre odzrkadľuje, že uhorské stavy protestovali proti jeho menovaniu do funkcie chorvátskeho bána.⁹ Po jeho smrti vysvitlo, že rozdával majetky svojim priaznivcom, ani jeho vyúčtovania neboli celkom v poriadku, jeho ruka sa ťahala v vlastných vreckách; podľa Františka Révaia (Révay Ferenc), ktorý bol poverený kontrolou pomedzných hradov, ním vyrúbené poddanské dávky boli vyššie než povolené a strpel, aby jeho vojaci surovo zaobchádzali s chudobným ľudom.¹⁰

Hoci nie je súčasťou ľúbostného trojuholníka, treba sa zmieniť aj o Krištofom bratrancovi, Davidovi (†1600), ktorý tiež hral dôležitú rolu v živote Valentína Balašiho. Niekdajší rektor univerzity vo Wittenbergu (1557) je významnou postavou tak kultúrnej histórie Európy, ako aj uhorských dejín. Bol to on, ktorý ako vyslanec Habsburgovcov v Osmanskej ríši, oboznámil Európu s viacerými rastlinnými druhmi, jeho hlásenia (aj o Balašovcoch, medzi nimi správy týkajúce sa Jána Balašu a jeho tureckých kontaktov) sú historickými a kultúrnohistorickými prameňmi prvého rángu. Jeho vzťah k Valentínovi Balašimu, už vo funkcii predsedu Vojnovej rady, bol vyslovene dobromyseľný.

Mimochodom, písal aj básne (parafrázy slávospevov) a bol aj legendárnym pijanom. Hovoril údajne deviatimi jazykmi (latinsky, nemecky, maďarsky, francúzsky, taliansky, chorvátsky, dánsky, turecky, slovensky, poľsky).¹¹ Uhorské štátne občianstvo získal v roku 1593.¹² Tento medzinárodný diplomat nemeckého pôvodu mal rázne uhorské povedomie, a veľmi si cenil Maďarov. Jeho syn András Ungnad počas svojich štúdií v Strassburgu mal pekné prejavy svedčiace o uhorskej identite.¹³ István Magyari jemu venoval svoju knihu s názvom *Kézbeli könyvecské az jól és boldogul való meghalásnak mesterségéről*.¹⁴

Anna Lošonciová mohla byť tvrdej povahy, ako aj jej otec, Štefan Lošonci, nadmieru prísny muž, ktorý 29. septembra 1549 ako zepemán obce Mándok prijal nasledovný zákon: „My, István Losonczy, župan stolice Novohrad, zanechávame pre obyvateľov Mándoku zákon, podľa ktorého majú žiť [...] Ženatému mužovi, ktorý sa dopustí nevery, nech dájú penis do praniera a nech mu dajú do ruky kosák, aby si ho sám odrezal. Potom s desiatimi krotkými občanmi a desiatimi krotkými ženskými zvieratami, kláknúc, on sám nech sa

⁶ SZEDERKÉNYI, 1897, 32.kap.

⁷ ILLÉSSY, 1989, 29.

⁸ ILLÉSSY, 1898, 32.

⁹ SZEDERKÉNYI, 1897, 254.

¹⁰ ILLÉSSY, 1898, 37.

¹¹ KOVÁCS József László, 1986, 14-15.

¹² Zák. čl. XXIII z roku 1593.: prijatie pána Dávida Ungnada za uhorského občana

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2703>:

„Nagyságos Sonneki Ungnad Dávid szabad báró urat, a haditanács prefectusát, a ki Kostantinápolyban számos éven át Ó császári felségének discséretreméltó követe volt és ott igyekezetével és közremunkálkodásával nemcsak Ó felségének, hanem Magyarországnak, sőt az egész keresztényiségnek nem csekély hasznára vált; azután pedig tiszténél fogva a haditanácsban is, a melynek élén áll, az országlakóknak úgy nyilvánosan, mint magánaton hasznára volt és maga felől naponta ilyen reménységet nyújtva, a magyar hazának hűséges, hasznos és jó polgárul ajánlkozik:

1. § Az ország karai és rendei Ó császári felségének a jóakaratu megkeresésére, a melyhez e tárgyban az ő saját sürgető kérése is hozzájárult, őt és örökösét maguk köze fogadják és eziránt tőle az esküt a szokott módon bevették.

2. § Abban a biztos reményben élvén, hogy ígérétehez képest a magyar hazának mindenkor hűséges, hasznos és jó polgára fog lenni.”

¹³ KOVÁCS József László, 1986, 15; ECKHARDT, 1944B, 390-393.

¹⁴ RMNy, 869, Sárvár, 1600.

ospravedlní svojej žene. Keď to spácha žena, nech ju vyženú z dediny. Ak niektorý muž, mladý, neženaný privedie do dediny zlú, zmyslenú ženu, s prútím na deväť hrstí nech ho poriadne zbijú [...]" (Mi, Losonczy István, Neográd vármegyének ispánja, ilyen szertartást hagyunk az mándokiaknak és minému to rtényben éljenek [...]) Az mely házasember mással latorkodik, az pelengérben szegezze az szerszámát, és egy sarlót adjanak kezében, hadd metssze el ő maga. Annak felette tíz jámbor polgárokkal és tíz jámbor asszonyállatokkal, térden állva, ő maga kövesse meg feleségét. Ha pedig asszonyállat vétkezik, azonképpen kiverjék az faluból. Valamely ember ifjak, nőtelenek az falura gonosz asszonyállatot hoz, kilenc marok vesszővel igen verjék [...]"¹⁵

Aj Ján Balaša bol drsný, ale morálna prísnosť tohto druhu bola preňho veľmi vzdialená.

Sigmund Herberstein (1486 - 1566) vo svojom memoári, ohľadne udalostí v máji roku 1551 píše, že počas svojho cestovania v Uhorsku smerom na Viedeň sa dostal do Divina, kde „časť dediny patrí Balašovcom, druhá časť Lošonciovcom. Hlavy dvoch rodov sa dostali do vážneho sporu, ktorý sa prejavil aj v tom, že jedni zajali poddaných druhého. Toto všetko sa tak vyostriilo, že roľnícky ľud nemohol ostať vo svojich domoch.“ („a falu egyik része a Balassiaké, másik része a Losonczyaké. A két nemzetség feje súlyos viszályba keveredett egymással, ami abban is megnyilvánult, hogy ki-ki a másik jobbágyait ejtette foglyul; mindez odáig fajult, hogy a parasztnép nem maradhatott meg házaiban“¹⁶) Teda Anna Lošonciová nemohla zdediť po svojom otcovi ani osobitnú morálnu benevolentnosť, ani neuhasiteľnú empatiu voči Balašovcom.

Štefan Lošonci v roku 1552, počas dobývania Temešváru, vnímajúc svoju situáciu ako beznádejnú a pripravujúc sa na smrť, požiadal kráľa Ferdinanda I., aby jeho dcéry, Fružinu a Annu, ďalej dve dcéry svojho niekdajšieho brata Antona zrovnoprávnil s mužmi v prípade jeho smrti.¹⁷ Kráľ podpísal súhlas 20. júla.¹⁸ Štefana Lošonciho zabili Turci 27. júla.¹⁹

Matku Anny Lošonciovej, Annu Pekriovú si netreba predstavovať ako poľutovaniahodnú vdovu. Mohla to byť energická, cez iných sa boriaca, násilná žena využívajúca a zneužívajúca svoju moc. V roku 1567 jednoducho obsadila Tiszabездéd od neskoršieho kapitána hradu v Nagykallo, Krištofa Čapiho (Csapy), ktorého sotva možno označiť za trufa, spoliehajúc sa pravdepodobne aj na vplyv svojho zaťa Krištofa Ungnada. Malú Annu Lošonciovú vychovala mužsky agresívna matka. Život dcéry sprevádzali spory a boje s Várdaiovcami (Várday), Čapiovcami, ktoré občas bolo treba brať doslovne. Ovocie nepadlo ďaleko od stromu: Anna Lošonciová bola hodnou nasledovníčkou svojich rodičov v presadzovaní záujmov, prefikanosti, ak bolo treba aj v násilnosti.²⁰

Balaši z detstva mohli poznať túto dámu, ktorá sa určite stretla s jednou prácou Valentína,²¹ a to zásluhou niekdajšieho vychovávateľa, Petra Bornemisu. Na jeseň roku 1577 poslal Bornemisa zo Šenkvic dielo *Négy könyvecské Anne Lošonciovej*, ktorá pochovala dve svoje dcéry, a pre žijúcu Annamáriu pýtala zbožnú prácu, „aby lepšie vyrastala v zmysle Božej vôle“ („jobban gyarapodhatna az Isten akaratjának értelmébe“).

Štvrtá zo *štyroch kníh*, ako vieme, bola *Füves kertecské*, dielo Valentína Balašiho. Toto venoval Bornemisa s dátumom 4. augusta 1577 „Pani Márii Anne Ungnadovej, milovanej dcérke pána Krištofa Ungnada a Anny Lošonciovej“. („Ungnad Anna Mária asszonyinak

¹⁵ KOLOSZVÁRY-ÓVÁRY, 1892, 32. Cituje: *Szöveggyűjtemény*, 2000, 1040.

¹⁶ TARDY, 1979, 73-73.

¹⁷ NAGY Iván, 1857-1868, L.Ö, 176.

¹⁸ NAGY Iván, 1857-1868, L.Ö, 176-177.

¹⁹ FORGÁCH, 1977, 605.

²⁰ KORONAY, 1963, 731-738.

²¹ Alebo aspoň so spisom v spoluautorstve s Valentínom Balašim.

[...] Ungnad Kristóf uram [...] és [...] Losonczi Anna asszonyom szerelmes leányának”.²² V nasledujúcom roku mohla čítať Anna Lošonciová, aspoň podľa poznantov, spisy úplne odlišné: ľúbostné listy, básne, trochu indiskrétné piesne, ako „Most adá virágom nékem bokrétáját” (Teraz mi dáva kvietok môj bukrétu svoju), kde píše v záverečnej strofe: „V roku tisícpäťstosedemdesiatomšmom / Na ľúbostnom mieste by som bol v úkryte / Dáva mi kvietok svoj do mojej ruky / Tá, o ktorú som často prosil Boha.” („Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben, / Egy szerelmes helyen hogy vonlék rejtőkben, / Az adá virágát akkor én kezemben, / Kit Istentől kérék gyakran könyörgésemben”).²³ Vo svojej piesni, ktorú napísal na meno Anna Lošonci, sa už postažuje ohľadne „bezdôvodného podozrenia a hnevu svojej milej” („szeretője ok nélkül való haragja és gyanúsága”). Podľa záverečnej strofy: „Na konci sedemdesiateho ôsmeho a tisícpäťstého, / Ako by moja milá pochybovala o mne / taktó som toto poskladal / Meno jej nachádzaš na začiatku veršov (Ezerötszáz és hetvennyolcnak végében / Nevét megtalálod versek elejében).“²⁴

Po Ungnadovi sa stal kapitánom jágerského hradu Bertalan Kolonitsch, ktorý vykonával túto funkciu do svojej smrti, do roku 1583. (Od 27. októbra 1583 je kapitánom hradu v Jágri zase Ungnad.) Valentín Balaši začal svoju službu na jar roku 1579, teda už za Kolonitscha. *Ani Ungnad, ani Anna Lošoncy neboli už v Jágri.* Ako teda mohol vzniknúť medzi nimi vzťah? Pretože Balaši vo svojich indiskrétnych básňach uvádza túto lásku v roku 1578, napokon je predstaviteľné, že sa dostal do kontaktu s rodinou Ungnad, ktorá ostáva do jesene toho roka v Uhorsku. Avšak literárna veda považovala tento čas za krátky na veľké city a po stopách Šándora Eckhardta zvolila iné riešenie. Podľa tohto (toto som označil ako „zvyčajný“ príbeh), ako som sám písal: „Anna neodcestovala so svojím manželom do Chorvátska, ostala so svojou dcérou pravdepodobne na jednom zo svojich majetkov v niektorej doline Malých Karpát, Bálint Balaši bol zase v roku 1578 najčastejšie vo Zvolene, Liptovskom Hrádku a Prešporoku. Tento kraj, Prešporok, Nitra alebo Liptovská stolica mohla byť miestom ľúbostných stretnutí. Je aj pravdepodobnejšie, že láska sa nerozvinula v hrade s prísnyim režimom, ale na niektorom majetku vo vzájomnej blízkosti statkov vzdialeného manžela a mladého veľmoža, alebo v niektorom tunajšom meste, ako Prešporok, alebo Nitra.”²⁵

Je pre každý prípad isté, že namiesto rozšíreného príbehu vhodného do rytierskeho románu, podľa ktorého fešácky jágerský poručík a manželka hradného kapitána sa vzájomne zaľúbili, niekdajšia skutočnosť je trošičku iná: opakujem, na začiatku tejto lásky Balaši ešte nie je v Jágri, a keď sa tam dostane, Anna už nie je tam.²⁶ Môže byť niečo pravdivé z tohto pekného ľúbostného príbehu? Dnes si myslím, že *ani jedno slovo*.

Túto historiku začal písať Áron Silády (Szilády).²⁷ Ján Iléši (Illéssy János), aj sám narrátor,²⁸ takto zhrňuje: Silády pokladá „Annu Lošonciovú za peknú a milostivú, ku ktorej mal Balaši neuhasňajúcu lásku, a ktorej písal svoje najkrajšie básne. Podstatou jeho mienky je známosť, ktorá sa vlastne začala v ich detstve, a ktorá pre dlhšiu vzájomnú blízkosť a časté kontakty sa ľahko mohla pretransformovať v lásku na jágerskom hrade, kde manžel Anny

²² RMNy 396.

²³ BALASSI, 2004, 64.

²⁴ BALASSI, 2004, 67.

²⁵ KÖSZEGHY, 2004, 24.

²⁶ Toto konštatoval Ján Iléši už v roku 1896. Porov. ILLÉSSY, 1896A, 430: „[...] je zrejme, že v čase od 5. aug. 1578 do 30. júna 1582 slúžil na jágerskom hrade, ako kapitán 50 husárov kráľa. Podstatné sú tieto údaje, keď nie pre iné, prinajmenšom z hľadiska skúmania predmetu lásky Balašiho, záhadnej Anny. Toľko pre každý prípad môžeme konštatovať, že keď sa Balaši zdržiaval v Jágri, Anna Lošonciová už nebola tam, lebo Kristóf Ungnad potom ako 27. marca 1576 zložil sľub chorvátskeho bána, určite sa dal inštalovať do svojej novej funkcie ešte skôr ako Balaša prestúpil zo služby poľského kráľa do služieb uhorského kráľa.”

²⁷ SZILÁDY, 1879, VIII.

²⁸ ILLÉSSY, 1898, 21.

Lošonciovej, Krištof Ungnad bol hlavným kapitánom, Balaša zase kapitánom 50 husárov.²⁹ Ján Iléši si myslí,³⁰ že ním objavený list, v ktorom Štefan Ilésházi referuje v septembri roku 1589 o skrývaní sa Valentína Balašiho, rozhodne otázku: je len samozrejme, že Anna Lošonciová bola nesmrteľne milá, veď aj tu ide o ňu! Má pravdu. Len nie je isté to, či sa pomery v roku 1589 dajú aplikovať na obdobie o 10–11 rokov dozadu. Iléšimu sa podarí vzájomne zblížiť vek Anny a Valentína (ako prvý objavil, že Krištof Ungnad a Anna Lošonciová sa zosobášili v roku 1567, čo vydedukuje – mimochodom, správne – z tohto údaju).³¹ Ako píše, Anna „mohla byť staršia nanajvýš o 4–5 rokov“.³² Tí, ktorí tento údaj súhlasne citujú, zabúdajú, že Iléši bol ešte vo vedomí, že Valentín Balaši sa narodil v roku 1551, teda číselne upravujúc citáciu: Anna „nanajvýš o 7–8 rokov mohla byť staršia.“ Opis života v Jágra podľa Iléšiho: Balašiho „jeho dobrý či zlý osud hodí do Jágra [...]. Valentín prijíma službu pod velením Ungnada, a ako kapitán 50 husárov robí sa hrdinom proti Turkom. [...] Hneď v prvých mesiacoch sa náruživo zaľúbil do manželky svojho kapitána, Anny Lošonciovej. Všetko nasvedčuje tomu, že Ungnadiová, hoci je matkou troch detí, nielenže sa nesnaží utlmiť zápal Valentíovej lásky, ale svojim koketovaním ho ešte aj stupňovala.“³³

Eckhardt videl toto všetko inak. Mienku hlavného znalca lásky medzi Annou a Valentínom môžeme charakterizovať týmito citátmi (zvýraznené – K. P.): „Román Valentína a Anny poznáme len z jednej strany, z básne básnika“;³⁴ „Čo všetko už vyčítali z týchto básní! Predsa nie je pravdepodobné, že by boli vyhotovené ako historické dokumenty... Ešte navyše raz tú, raz tamtú básň vkladali do imaginárneho románu, z tohto dôvodu predstavili Annu ako lásku Valentína z detstva atď.“³⁵

Potom aj on začne čítať ľúbostný príbeh z básní. Vykresľuje Veľkú Lásku ako malú novelu: „Ty si mi bola všetka ozdoba, / Ty si zapálila srdce moje k láske...., «Csak te valál nékem minden ékessígem, / Szerelmre te gyítád szívetem nékem...» Čo znamená toľko, že nikdy nemala rada svojho muža...“;³⁶ „K zrážke došlo počas scény zo žiarlivosti, »Zmizni, neverný! Keď si nebol šťastný so mnou, nebudeš šťastný s nikým!« (»Takarodj hűtelen! Ha vélem nem voltál boldog, nem leszel többé boldog senkivel!«) tieto mohli byť »prorocké« slová ženy urazenej vo svojej ješitnosti, keď zbadala, že Valentín sa zaujíma o inú »pannu«.³⁷ A tak ďalej. „Potom sa zblížili. Podrobnú históriu vzťahu by už bolo dnes obťažné rekonštruovať: každý takýto pokus sa zamoce v chaluhe svojvoľných hypotéz. Ale tri básne, ktoré Valentín Balaši podľa svedectva názvov celkom istotne venoval Anne, prinášajú svetlo na prvý veľký ľúbostný príbeh v maďarskej poézii.“³⁸

„Utešujúci spis Bornemisu je datovaný v roku 1577. Jedna básň venovaná Valentínom Balašim Anne, vznikla v roku 1578. Annu teda chytila túžba po láske v jej veľkom smútku. Vedľa nemeckého muža túžila po uhorskom dobrodružstve. Valentínove básne svedčia o tom, akou štvanicou bolo toto dobrodružstvo pre oboch. Hora a dolina. Vzácné šťastné minúty sa striedali v rýchлом tempe so vzrušujúcimi dňami vášnivého hašterenia. Anna raz prijíma, inokedy odháňa Valentína. A ako ďaleko sa dostali, dozvedáme sa neskôršie, až z básní písaných počas manželského obliehania.“³⁹

²⁹ Iléssy tu protirečí vlastnému skoršiemu konštatovaniu, porov. s poznámkou č. 592.

³⁰ ILÉSSY, 1898, 22–23.

³¹ ILÉSSY, 1989, 26–27.

³² ILÉSSY, 1898, 26–27.

³³ ILÉSSY, 1989, 27.

³⁴ ECKHARDT, 1941A, 151.

³⁵ ECKHARDT, 1941A, 152.

³⁶ ECKHARDT, 1941A, 156.

³⁷ ECKHARDT, 1941A, 157.

³⁸ ECKHARDT, 1941A, 158.

³⁹ ECKHARDT, 1941A, 153–154.

Teda Eckhardt, napriek novelistickej interpretácii vedel, ako je možné, že *informácie získané z básní môžu byť (aj) fikcie, pritom o tejto láske máme výlučne informácie z básní.*

V prvom rade dôsledkom jeho vplyvu (hoci na zodpovednosti sa podieľa každý neskorší literárny historik) vznikajú podobné úvahy a nie z najhorších úst: „[Anna Lošonciová] ako to usilovné literárnokritické bádanie zdokumentovalo v štúdiách od minulého storočia do dnes - bola básnikovou milenkou a to z mäsa a kostí, pričom jej muž, chorvátsky bán, na pokyn chorvátskych doktorov si natieral kríže masťou z kapúna a svoju manželku Annu zabudol ako slamenú vdovu v západnej časti obrovského majetku Lošonci-Ungnadovcov.“ Potom: „Veril vo svoje mužské schopnosti, prinajmenšom tak, ako vo svoje milostné. Ungnadová »prepustila svoju bukrétu« pravdepodobne v roku 1578, teda svoje dvadsaťosemročné prekrásne, divoké, neposlušné telo vtedy dvadsaťštyriročnému Valentínovi Balašimu v »ľúbostnom úkryte«, pravdepodobne v niektorom svojom hrade, ktorým rovnako mohla byť Nitra, Dobrá Voda (Jókő) alebo Somolany. Mohlo sa stať, že to bol Prešporok, aby ako Angelica milovala Tirsisa v podobe Credula, »ku ktorému už vo svojom detstve vzplanula«, a »celý rok« milovala Valentína na niektorom z menovaných miest, snáď ešte v Jágri, hoci tam táto utajená láska bola oveľa nebezpečnejšia.“ „Anna Lošonciová sa stala milenkou od nej mladšieho Balašimu z lásky, ale vydať sa za neho nechcela nikdy. Určite bola vzrušujúcou, znepokojujúcou, teda dobrou milenkou, avšak, ak sa jej básnik vyhrážal tým, že kvôli nej skončí so svojim trpkým životom, mohla mu odpovedať: »seba nestratíte, nie ste taký berce!« (»nem veszti el magát, nem olyan berce!«) - a smiala sa (»növetett«). Jej jazyka sa obávali nielen príbuzní súdiaci sa s ňou. Zvyčajne všetci ju pokladali za tvrdú, divokú, zlostnú ženu. Balaši píše o nej tiež: »pekná, ale veľmi divoká« a »veselú, peknú« Júliu prirovnáva k ozbrojenému bojovníkovi.“⁴⁰

Metaforiku riadku „Teraz mi dala, kvietok mój, kyticu svoju“ (Most adá virágom nékem bokkrétáját“) aj literárni historici,⁴¹ nielen publicisti a spisovatelia sú náklonní interpretovať príliš prenesene a to vo význame, akoby sa Anna oddala. Takáto interpretácia vôbec nie je istá. Pri znalosti dobových zvykov je predstaviteľná aj oveľa nevinnejšia interpretácia. Skutočné, nie metaforické darovanie kytice a nosenie bukréty „za zdravie“ dámy, ktorá ju darovala, bolo súčasťou dobej výchovy. Juraj Thurzo píše 23. júla 1594 svojej manželke Alžbete Coborovej: „Darček [...] tú peknú bukrétu [...] ako od mojej milej, láskavej duše, som bral [...] . Bukrétu dávno robenú, ktorú som nosil pre tvoje zdravie z čistého srdca, znovu posielam, nie preto, že by som ju nemal rád, ale pretože si už poslala aj krajšie [...]“ („Az ajándékot [...] az szép bokkrétát [...] mint én édes szerelmes lelkemtől, nagy jó néven vettem [...] . Az régen csinált bokkrétát, kit egészségedért tiszta szibűl viseltem, ismét megküldöttem, nem hogy nem szeretném, hanem miérthogy immár szebbeket is küldöttél [...]“⁴²) Z tohto možno vydedukovať len to, že venovanie bukréty, ako dnes darovanie kytice kvetov, je znakom obľuby, úcty alebo hoci aj lásky. Sexuálnu náplň však, opakujem, nie je isté, že má. (Akoby sa nesporná metaforika odtrhnutia kvetu miešala s odovzdaním bukréty...)

Stojí za to, aby sme tu, bez ohľadu na chronológiu, predbiehali udalosti.

Teda to, že medzi Annou Lošonciovou a Valentínom Balašim vznikol ľúbostný vzťah v roku 1578, *vieme výlučne z básní, z fiktívneho životopisu, z takých básní, akrostichom ktorých je ANNA (alebo práve LOSONCSI ANNA), a ktoré kolofon datuje do roku 1578.* Napriek tomu literárny historik je nútený na formulovanie - *dokumentom nepodložené - tvrdenia.* Napríklad: *Anna neodcestovala so svojim mužom do Chorvátska, ostala so svojou dcérou pravdepodobne na jednom zo svojich hornozemských majetkov, v niektorej*

⁴⁰ SIMOR, 2004.

⁴¹ Gerézdi je prapraveňom, ktorého viacerí nasledujú.

⁴² ZICHY, 1876, I, 94 (CVI).

život, na životných údajoch dodatočne nemohol robiť zmeny. Vznik lásky s Annou Lošonciovou musíme datovať nie do roku 1578, ale do roku 1588, alebo keď aj nie lásky (o ktorej nič nemôžeme vedieť), ale prinajmenšom zámer manželstva, ktorý sa manifestoval v dvoch dielach⁴⁷ ktoré vznikli v podstate v rovnakom čase paralelne: v básňach usporiadaných do cyklu (výrazom Bélu Varjasa: *vo Veľcykle – Nagyciklusban*)⁴⁸ a v *Szép magyar komédia*, v svadobných daroch.⁴⁹

Lenže ide o dva, veľmi odlišné svadobné dary. O diele *Szép magyar komédia*, jednak pre obsahové súvislosti si môžeme myslieť, že Balaši ju chcel dať prezentovať pri príležitosti uzavretia vlastného manželstva, jednak ľúbostnú komédiu takéhoto druhu sotva mohli v dobovom Uhorsku uviesť inde, ako na veľmožskej svadbe.⁵⁰ Toto je ozajstný svadobný dar. Cyklus básní ako svadobný dar zas v úvodzovkách – ak Varjas má pravdu. Ako píše: „Ústrednou postavou Veľcyklu je Anna Lošonciová. Valentín tento lyrický román v dňoch uzavretia manželstva Anny so Žigmundom Forgáčom uzavrel a nechal za sebou.“

Veľcyklus snáď ani nezaslal priamo Anne. Postaral sa o to, aby ho dostala, veď Veľcyklus uverejnil.

Toto bol Valentínov »svadobný dar«. Všetko bolo cieľavedome načasované! Je nepredstaviteľné, aby Balaši nepočítal s tým: táto »bomba vybuchne!«⁵¹

Bola taká mienka, podľa ktorej Valentín Balaši obľuboval hlavne zrelé ženy, zvlášť manželky druhých.⁵² Toto sa snažili niektorí podoprieť aj zásadami životného postoja trubadúrov tej doby. Je to sotva dokázateľné. Jedinou výnimkou, o ktorej vieme, je záležitosť tzv. Zamariová, o ktorej bude reč neskoršie. Prípady Anny Lošonciovej je viac než pochybný. Hadmášiová (Hagymássy) – Judita Kerečéniová (Kerecsényi) ešte⁵³ nebola Hadmášiová, keď azda flirtovala s Valentínom. Ani Judita Bebeková sa nevolala Kéndiová v rokoch 1575–1576, aj Ilona Krušitová (Krusith) bola ešte dievča... Pravdepodobne aj Kristína Dobóovej, alias Várdaiovej začal dvoriť až po smrti Várdaiho. Balaši bol utešiteľom vdov a panien a nie vydatých žien.

Čo sugeruje fiktívna rytierska diskusia, je ťažké predstaviť si ako skutočnosť za uhorských pomerov v 16. storočí. Ak by totiž Balaši mal hoci len najmenší vzťah s Annou Lošonciovou, a z toho len málo vyjde najavo (indiskrétna básne), je to krajinský škandál. Aby sme citovali jeho slová, bol by sa stal „čudom spoločnosti“ („község csudája“), hrdinom škandálu. Toto si však vydobil len svojím manželstvom v roku 1584.

Je neuveriteľné, že by po tomto všetkom Dávid Ungnad, bratranec Kristófa Ungnada vzal pod ochranu Balašiho, okrem iného aj v súvislosti s jeho škandalom v Nových Zámkoch. Práve novozámocká záležitosť ukazuje najkrajšie, čo znamenalo zvedenie vydatej ženy v reálnom živote, a to aj vtedy, ak rolu manželského páru hrajú figúry typu Ferdinand

⁴⁷ Porovnaj: PIRNÁT, 1996, 54: Elementárne aj doposiaľ dobre známe fakty teda sú nasledovné: Bálint Balaši napísal históriu svojej lásky k Júlii – Anne Lošonciovej zhruba v rovnakom čase, v zime roku 1588–1589, v dvoch verziách. Jedna dostala názov *Szép magyar komédia*, a titul druhej bol pravdepodobne *Balassi Bálintnak szerelmes éneke*, ako označenie žánru. Autor sa postaral o to, aby si tí čitatelia, ktorým zaslal alebo mienil zaslať obidve diela, všimli nielen totožnosť tematiky a hlavného hrdinu, ale získali vedomosť aj o tom, že obidve diela boli vyhotovené v rovnakom čase.

⁴⁸ VARJAS, 1982, 309.

⁴⁹ Varjas nazval veľcyklus zároveň ako svadobný dar. VARJAS, 1982, 339–345.

⁵⁰ Máme údaj o predstavení jedinej komédie. Albert Szenci Molnár poznamenal do svojho denníka 22. septembra 1612, v Bytči, vo dvore Turzovcov: „Comedia visa.“ Na druhý deň bola svadba Kristófa Erdődyho a Barbory Turzovej. Porovnaj SZENCI MOLNÁR, 1898, 57. Cituje: MIŠIANIK-ECKHARDT-KLANICZAY, 1959, 30. O diele *Szép magyar komédia* ako o svadobnom dare: KŐSZEZGY, 1990, 94.

⁵¹ VARJAS, 1982, 344.

⁵² Porovnaj: TÓTH István, 1977, 393: „Je všeobecne známe o našom básnikovi, že trvalejšie ľúbostné vzťahy mal len s vydatými ženami (Közismert költőnként, hogy tartósabb szerelmi kapcsolatra csak asszonyokkal lépett.)“

⁵³ Keď je Balaši v rokoch 1575–1576 v Sedmohradsku, Judita Kerečéniová ešte nie je manželkou Hadmášiho, svadba bola koncom apríla vo Fogarasi. Balaši už v marci s Báthorym opustil Sedmohradsko. A keď odkazuje Balašimu, už je vdova, 4. marca 1577 zomrel Kristóf Hadmási v Marosvécsi. ECKHARDT, 1943, 88.

Zamaria a Lucia Zandegger, ktoré v postavení a známosti ďaleko zaostávajú za Krištofom Ungnadom a Annou Lošonciovou.

V tejto dobe je trestanie hriechov spáchaných proti manželskému životu dosť drastické, ich cieľom je jednoznačne odstrašovanie. Hoci poznáme niekoľko vykonaných hroziacich tortúr, v skutočnosti trest mohol byť oveľa pestrejší ako určovali napísané pravidlá a častokrát aj miernejší. Ale keď sa hriech dostal na verejnosť, trest nikdy nechýbal. Vo veľmožských kruhoch najznámejší prípad zvečnil Christianus Schesaeus (Scheser) v epose *Ruinae Pannonicae* (Skaza Panónie)⁵⁴. Elegický vklad VI. časti⁵⁵ história Anny Kendiovej,⁵⁶ ktorý opisuje manželskú neveru vysoko postavenej dámy a jej potrestanie manželom Jánom Törökom z Enyingu.⁵⁷ V roku 1557 Annu Kendiovú napriek jej naliehavým prosbám, i napriek maloletým deťom, na smrť odsúdil jej muž. Dáva ju sťať a zvodcu, Jána Salánčiho ml. (Szalánczi), dvorného sluhu hradu Huňad, dáva usmrtiť priviazaním o kónský chvost. Bornemisa spomína v diele *Ördögi kísértetek* (Čertovskí púštitelia) (popri početných iných príkladoch) prípad Gregora Tibaiho, ktorý „v užskej stolici dal priviazať svojho dvorného sudcu o kónský chvost a rozštvrtiť ho, lebo dva roky býval s jeho manželkou, od ktorej mal aj deti. A svoju manželku dal tiež sťať. Táto svojho manžela večer v posteli pekne vyzobkávala a povedala, že sa chodí modliť k obrázku a vtedy sa dopustila lotroviny.“ („Ung vármegyében lófarkon hordoztatta és négygý vágattatta udvar-bíráját, hogy feleségével két esztendeig lakott, kitűl gyermekei voltak. Az asszonyak is fejét vötték. Ez az úrát estve ágyába szépen megcsókolgatta, és mondta, hogy ez képhoz jár imádkozni, és azkor latorkodott.“⁵⁸)

Aj láska Valentína Balašiho a Anny Lošonciovej je predstaviteľná len v kontexte týchto zvykov. A práve preto: takto nie je veľmi predstaviteľná. Ak je zvyčajný životopis pravdivý, stojíme zoči-voči jedinému známemu prípadu tohto druhu v 16. storočí. Prísnu morálku mnohí porušili aj v tomto období, ale o manželskej nevere hlásanej písomne, verejne, ktorá by bola ostala bez sankcie, nehovorí jediný prameň. Fiktívnu manželskú neveru, pravda, už ani v tom čase netrestali.

Pozrime sa na to z inej strany a predpokladajme, že samotný „zvyčajný“ životopis je pravdivý. Tvrdá, prostriedky nevyberajúca Anna Lošonciová, zaoberajúca sa zveľaďovaním majetkov a poskytovaním pôžičiek (dnes by sme ju označili za obchodníčku) stráca hlavu pre neodolateľnú príťažlivosť Valentína Balašiho. Učiní to smútiac za svojimi dvoma dcérami, pochovanými pred niekoľkými mesiacmi (nanajvýš pred rokom), nedokážuc odolať od nej mladšiemu, oproti nej nemajetnému a politicky nespofahlivému mladíkovi, po boku prísneho manžela s protestantskou morálkou, s ktorým si aj neskoršie výborne rozumejú. Nie je veľmi pravdepodobné, ale môže sa stať: nakoniec o takýchto nepravdepodobných vzťahoch je veľká časť svetovej literatúry.

Balaši hovorí v prológu *Szép magyar komédia*: „Síce, ak by aj bola nejaká zakázaná láska v tejto komédii, nie je to ani ako príklad, ani na pohoršenie pre maďarský národ, lebo aj páter Péter napísal vo svojej knihe o púštiteloch pred niekoľkými rokmi, ako sa ponoril národ maďarský do lásky. Hoci napísal v nej len málo vzhľadom k tomu, čo vec sama zna-

⁵⁴ Z eposu v tom čase vyšli tlačou len časti, najprv vo Wittenbergu, v roku 1571 (1581?), potom v Szebene (SCHESEUS, 1797).

⁵⁵ Pôvodný latinský rukopis bol objavený len v druhej polovici 70. rokov 20. storočia. Vydania: SCHESÄUS, 1996, 44-100; SCHE-SAEUS, 1979, 488-496; Szöveggyűjtemény, 1998, 615-634.

⁵⁶ Anna Kendiová bola dcérou Františka Kendiho, ktorého spolu so svojim bratom, Antonom a Františkom Bebekom dala zavraždiť (v spoločníckovani Melichara Balašu) kráľovná Izabella v roku 1558 v Gyulafehérvári.

⁵⁷ Ján Török z Enyingu (1529-1562), hlavný župan huňadskej stolice, jeden zo synov Valentína Töröka. O jeho udatnosti v bojoch proti Turkom napísal pieseň v roku 1553 Sebástián Tinódy. Hrad Hunyad a Debrecen dostal v roku 1536 Valentin Török od kráľa Jána Zápoľského do zálohu.

⁵⁸ BORNEMISZA, 1955A, 198.

mená.“ (Azért bár ugyan valami megtiltott szerelem fogogna is ez komédiában, nem esnék sem példájára, sem botránkoztatására az egy szálnyéra is az magyar nemzetnek, mert Péter pap is megírta az kísértetekről írt könyviben, ezelőtt egynéhány estendővel, mint merőlt el az magyar nemzet az szerelemben. Jóllehet csak keveset írt meg benne ahhoz képest, azmit az dolog ömagában fog.⁵⁹) *Zjavné klamanie*: páter Peter *nenapísal to*, „ako sa maďarský národ zahľbil do lásky“ („mint merőlt el az magyar nemzet az szerelemben“). Práve to je na zamyslenie, že katalóg necudností storočia, kniha pátra Petra, teda Petra Bornemisu *Ördögi kísértetek*⁶⁰ vymenúva síce nespočetné príklady, avšak všetky sa zásadne líšia od vzťahu Anny a Valentína opísaného vo veršoch. Nehovoria o láske, ak pod pojmom láska chápeme, čo Balaši: „Lebo, čo sa týka lásky“, tú si v Uhorsku už dávno tak osvojili, tak nasledovali všetci tajne aj verejne, že ju s väčšou múdrosťou ani Taliani, s väčšou horlivosťou ani Španieli nemôžu nasledovať. Poznám niekoľko príkladov v Uhorsku, ktorých láska sa nedostala na trh. Ak by som sa zmienil o nich bez ich zhanobenia, dokázal by som, že v týchto časoch niet iného národa, ktorý by viac trpel, viac učinil pre svoju milú, ako národ maďarský. Lebo viem o takých, ktorí netajili svoju lásku ani pred svojím manželským párom, ba priznali si, že oni ľúbia bez ohľadu; a keď sa ich manželský druh pýtal, čím má byť táto bezohľadná láska, odpovedali, že ničím iným, ako tým, že oni nemôžu brať ohľad ani na Boha, ani na duše, ani na deti, ani na svoj život, ani na svoju časť, ani na národ, ani na poveseť, ani na človeka, ale zanechajúc toto všetko, musia ľubiť svojho milenca. Aj na smrť boli pripravení pre svojho milenca. Viem o mužoch i ženách, a to tak, že pre nič iné, len pre dokazovanie svojej lásky k milencovi, mali tieto duše opustiť tento svet, nie cudzou rukou, ale svojou vlastnou, zázračne keby ich Boh nebol ochránil a udržal.“ („Mert azmi az szerelmet illeti, azt Magyarországbán immár régen annyira felvették, úgy eltanulták, s úgy követték mind titkon s mind nyilván mindenek, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik. Tudok egynéhány példát Magyarországbán, kiknek vásárra nem jutott szerelmek, kikről, ha gyalázatjuk nélkül emlékezhetném, megbizonyítanám, hogy mostani időben nincs semmi nemzet, ki többet szenvedjen s műveljen, s nagyobbat ki szerezzon szeretőjéért, mint az magyar nemzet. Mert tudok olyanokat, kik házastársok előtt sem tagadták szerelmeket, sőt megmondották, hogy ők tekintet nélkül való szerelmeket, midőn házastársok kérdésé tőlek, mi volna, azt felelték, hogy semmi nem egyéb, hanem ők sem az Istent, sem az lelkeket, sem gyermekeket, sem életüket, sem tisztességeket, sem nemzeteket, sem hírt, sem embert nem tekinthetnek az ő szerelmekben, hanem mindezeket hátra hagyván, az ő szeretőjüket kell szeretniük. Meg is halni pedig ki kész lett volna szeretőjéért, tudok mind férfiat s mind asszont, úgy pedig, hogy ingyen nem más miatt, hanem maga keze miatt; sem egyébért, hanem csak az szerelmnek szeretőjéhez való megbizonyításáért kellett volna lelkeknek ez világból kárhózzattal kimúlniok, ha az Isten meg nem ótta s tartotta volna őket csudaképpen.“⁶¹)

„[...] Láska preto nie je ničím iným ako jedným veľmi veľkým želaním, ktorým sa snažíme získať nielen osobu, ale aj dobrú náladu toho, komu sa snažíme nadovšetko slúžiť, podvoliť sa a milo sa správať.“ („[...] az szerelem azért semmi nem egyéb, hanem egy igen nagy kívánság, mellyel igyekezünk nemcsak személyét, hanem minden jó kedvét is megnyerni annak, azkinek mindenkefelett szolgálni, engedni s kedveskedni igyekezünk.“⁶²)

Takéto chápanie lásky sa nikde nenachádza medzi diagnózami prezentovanými Bornemisom. Balaši tu koncipuje ideológiu zväzku ľúbostných básní, Veľcycľu, vlastného

⁵⁹ BALASSI, 1990, 13.

⁶⁰ Kniha vychádza v Šenkviaciach v roku 1578, teda v roku predpokladaného kontaktu.

⁶¹ BALASSI, 1990, 12-13.

⁶² BALASSI, 1990, 13.

ľúbostného životopisu. V tomto má absolútnu pravdu Anton Pirnát.⁶³ Ako aj v tom, že ak by v prólogu svojho diela chcel napísať len obhajobu písania komédie, bohato by bolo stačilo toľkoto: „v nikom nevzbudí pohoršenie, lebo je v nej čestná láska, a to taká, ktorá sa pohybuje medzi slobodnými osobami bez záväzkov za žiadnym iným cieľom, ako je manželstvo. („*botránkozást az nem hoz senkinez, mert tisztességes szerelem vagyok benne, oly pedig, ki szabad, nem köteles személek között forog, sem egyéb végre, hanem házasságra.*“⁶⁴) Ale básnik – spisovateľ píše apológiu obidvoch svojich diel aj zbierku básní „bezohľadnej“ lásky. Takáto láska (*nemőze braf ohlad ani na Boha, ani na duše, ani na deti, ani na život, ani na česť, ani na národy, ani na povest, ani na človeka vo svojej láske*)⁶⁵ bola (by) potrebná ku skutočnému spolubytiu v roku 1578. Balaši tvrdí: „Pokiaľ by bol páter Peter spísal svoje nespočetné príklady o takejto láske – tak by bola situácia iná: iná krajina, iná morálka, iná Anna Lošonciová.“

LÍTERATÚRA

- BALASSI, 1990 = GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, kiad. KÖSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, Budapest, Szépirodalmi, 1990
- BALASSI, 2004 = BALASSI Bálint *Összes művei*, kiad. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Osiris, 2004
- BORNEMISZA, 1955A = BORNEMISZA Péter, *Ördögi kísértetek*, kritikai kiadás, kiad. ECKHARDT Sándor, Budapest, 1955
- DRESSER, 1602 = DRESSER, Matthaeus, *Ungnadische Chronika*, Leipzig, 1602
- ECKHARDT, 1941A = ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint*, Budapest, 1941
- ECKHARDT, 1943 = ECKHARDT Sándor, *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Budapest, 1943
- ELZE, [1895-]1971 = ELZE, Theodor, Hans *Ungnad Freiherr zu Sonneck*, in *Allgemeine Deutsche Biographie*, Neudruck der 1. Auflage von 1895, Berlin, 1971, 308–310
- FORGÁCH, 1977 = FORGÁCH Ferenc, Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt, ford. BORZSÁK István, in *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, 1977 (Magyar Remekírók)
- GERÉZDI, 1964 = GERÉZDI Rabán, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint*, in *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, 1964, 448–481 (a tanulmányban idézett rész Gerézdi írása)
- ILLÉSSY, 1898 = ILLÉSSY János, *Balassa Bálint Annája*, Századok, 1898, 20–41
- JEDLICSKA, 1879 = JEDLICSKA Pál, *Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez*, TT, 1879, 262–284
- KOLOZSVÁRY-ÓVÁRI, 1892 = KOLOZSVÁRY Sándor, ÓVÁRI Kelemen, *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*, III, Budapest, 1892
- KOROKNAY, 1963 = KOROKNAY Gyula, *Losonczy Anna Tiszaszentmártonban*, ItK, 1963, 731–738
- KOVÁCS József László, 1986 = KOVÁCS József László, *Bevezető tanulmány*, in UNGNÁD, 1986
- KÖSZEGHY, 1990 = KÖSZEGHY Péter, *Utószó*, in GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, szöveggond., jegyzetek KÖSZEGHY Péter, [SZENTMÁRTONI] SZABÓ Géza, Budapest, 1990, 91–110
- KÖSZEGHY, 1994A = KÖSZEGHY Péter, *Balassi mitológiája, avagy az első költő*, ItK, 1994, 695–705
- KÖSZEGHY, 2004 = KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint élete*, in *Balassi Bálint és kora*, Budapest,

⁶³ PIRNÁT, 1966, 57.

⁶⁴ PIRNÁT, 1966, 56.

⁶⁵ BALASSI, 1990, 12.

Balassi, 2004, 7- 42

MÍŠIANIK-ECKHARDT-KLANICZAY, 1959 = *Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei*, sajtó alá rend. MÍŠIANIK, Ján, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, Budapest, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 25)

NAGY Iván, 1857-1868 - NAGY Iván, *Magyarország Családjai Czimerekkel és Nemzékrendi Táblákkal*, Pest, 1857-1868

PIRNÁT, 1996 = PIRNÁT Antal, *Balassi Bálint poétikája*, Budapest, 1996 (Humanizmus és Reformáció, 24)

SAKRAUSKY, 1989 = SAKRAUSKY, Oskar, *Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*, Wien-Ljubljana, 1989

Scheseus, 1797 = Scheseus, Christian, *Ruinae Pannonicae... Cibinii 1797*

Simor, 2004 = Simor András, *Kötelezvény és halhatatlanság*, Ezredvég, XIV. évfolyam, 10. szám, 2004. október; <http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0410/04103.html#bgy>

SZEDERKÉNYI, 1897 = SZEDERKÉNYI Nándor, *Heves vármegye története*, II, Eger, 1897

SZENCI MOLNÁR, 1898 = SZENCI MOLNÁR Albert *Naplója, levelezése és irományai*, kiad. DÉZSI Lajos, Budapest, 1898

SZENTMÁRTONI SZABÓ, 1999 = SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi kötetkompozíciójának rejtelmek*, ItK, 1999/5-6, 635-646

SZILÁDY, 1879 = SZILÁDY Áron, *Gyarmathy Balassa Bálint költeményei*, Budapest, 1879

SZILÁDY, 1882 = SZILÁDY Áron, *Észrevételek Károlyi Árpád „I. Balassi Bálint életéből” című közleményéhez*, Századok, 1882, 845-851

Szöveggyűjtemény, 2000 = *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*, II, A 16. század magyar nyelvű világi irodalma, szerk. JANKOVICS József, KÓSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, 2000

TARDY, 1979 = TARDY Lajos, *Régi hírünk a világban*, Budapest, 1979

TÓTH István, 1977 = TÓTH István, *Balassi Bálint apácaszöktetése és a Fulvia-kérdés*, ItK, 1977, 390

VARJAS, 1982 = VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest, 1982

ZICHY, 1876 = Id. Gr. ZICHY Edmund (kiad.), *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez, Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez, I, 1590-1600. Történelmi bevezetéssel*, II, 1601-1616, bev. ifj. Kubinyi Miklós, Budapest, 1876

ZIMMERMANN, 1937 = ZIMMERMANN, Bernhard Hans, Hans Ungnad, *Freiherr von Sonneck, als Förderer der reformatorischen Bestrebungen bei den Südslawen*, Südost-Forschungen, 2(1937), 36-58

ZHRNUTIE

Najdôležitejšou udalosťou roku 1578 bol pre Balašiho jeho vzťah k Anne Lošonciovej, teda aspoň v tvrdení v obvyklých životopisoch.

V porovnaní s rozchýreným príbehom, vhodným do rytierskeho románu, podľa ktorého sa fešný jágerský poručík a manželka hradného kapitána zaľúbia do seba, ozajstná skutočnosť bola trochu iná: Balaša ešte nebol v Jágrí, keď vznikala táto láska; kým sa tam dostal, Anna už opustila Jáger. Ktovie, či je niečo pravdivé z tejto peknej ľúbostnej romance? Podľa tejto práce: ani jediné slovo.

To, že sa medzi Annou Lošonciovou a Valentínom Balašim rodila láska, vieme vylúčne z básní a fiktívneho životopisu, veršov s akrostichonom ANNA (či práve: LOŠONCSI ANNA), ktoré kolofon datuje na rok 1578. Napriek tomuto literárna história bola nútená

zapísať aj také tvrdenia, ktoré nie sú podložené žiadnymi dokumentami. Podľa tejto práce láska Valentín Balaši - Anna Lošonci je púhou fikciou, ktorú vykreeoval Balaši.

To je isté, že Valentín Balaši v rokoch 1588-1589 chcel získať ruku ovdovelej Anny, (možno toto bolo dôležitejšie preňho) vtedy usporiadať svoj básnický korpus do cyklu básní - s medznikom doby - pred manželstvom a po manželstve. Na báze fikcie, v rokoch 1588-1589, každá Anna Lošonciová vo veršoch je Annou a zároveň Júliou. Teda: podľa fikcie, ako aj 10 rokov po roku 1578.

Balaši zhruba v tom čase (rok 1588 až 1589) písal drámu „Pekná maďarská komédia“. Literárni vedci vysvetľujú očividnú zhodu autorových životných ciest s cestami hrdinu tohto dramatického diela práve tým, že Balaši objavil túto zhodu v talianskom origináli, podľa ktorého napísal Peknú maďarskú komédiu. Avšak opačná cesta môže byť oveľa pravdepodobnejšia: Balaši usmerňuje svoj život podľa tejto komédie, preto tá veľká podobnosť. Pravda, len fiktívny život, ktorý možno vyrozprávať v poézii, už nemôže zmeniť. Začiatok jeho lásky k Anne Lošonciovej treba datovať na rok 1588 a nie na rok 1587. Teda ak nie lásky, tak aspoň úmyslu manželstva s ňou, čo manifestuje aj v dvoch dielach, ktoré vznikali súčasne: vo veršoch usporiadaných do cyklu (slovami Vojtecha Varjasa: Veľkýcyklus) a v Peknej maďarskej komédii, ktoré boli svadobnými darmi.

THE YEAR 1578 IN THE LIFE OF BALASSI BÁLINT

The most significant event of the year 1578, at least according to Balassi's conventional biography, was his affair with Anna Losonczy. While the chivalric story has it that the handsome Eger lieutenant and the wife of the castle's captain fell in love, reality was in fact different: at the start of the affair Balassi was not yet in Eger and by the time he got there, Anna had left. Could anything be true of this beautiful romance? This paper claims that not a word of it is true. The extraordinary coincidence of his Szép magyar komédia [Fair Hungarian Comedy], written in the winter of 1588/1589, and the biographical events has been explained by literary scholars by the fact that Balassi had discovered, in the Italian original (Cristoforo Casteletti's Amarilli) of his comedy, parallel events with his own life. However, the opposite is far more likely: Balassi orchestrated his life according to the comedy, creating the parallel himself. Of course that is his fictional life—his life told in poems—for he could not change actual biographical facts latterly. The date of the beginning of his love affair with Anna Losonczy should therefore be not 1578, but 1588. Or, if not the beginning of their love affair (of which nothing can be known), then the date of his proposal which is alluded to in two works created essentially at the same time: his verse cycles („Grand Cycle,” to quote Béla Varjas) and Szép Magyar komédia—his wedding gifts.